

MST, yerleşimlerini işgal ettiği topraklar üzerinde kuruyor, zaman zaman silahlı saldırılara maruz kaldıkları ve hayati tehlike altında olduklarına dair çeşitli örnekler var MST tarihinde. Ancak MST, toprak işgallerini Brezilya Anayasası'na dayandırarak gerekçelendiriyor. Sitelerinde aynen şu ifade var: "Toprak işgalleri, üretim dışı kalan toprakların 'daha geniş sosyal işlev' için kullanılmasını vazedən Brezilya Anayasası'ndan kökenlidir."

Yerel olarak tartışılan ve sonra Ulusal Toplantılar'da kabul edilen sloganlarının gelişiminden de anayasallığa ve hukuki meşruiyete gösterdikleri özen izlenebilir. Şöyle ki, 1979-1983 yılları arasında, yani münferit toprak işgallerinden resmen kuruluşuna kadarki dönemde "Toprak İşleyenindir!", başlıca sloganlarıyken, 1984-1988 döneminde, "Toprak Reformu Yoksa, Demokrasi De Olmaz. Toprak İşgali, Tek Çözümdür!" temel slogan olmuş. Sonrası da şöyle:

- 1988-1995 dönemi:
- "İşgal et, Üret, Diren!"
- 1995-2000 dönemi:
- "Toprak Reformu: Herkes İçin Mücadeledir!"
- 2000'den bugüne:
- "Toprak Reformu:
- Büyük Plantasyonların Olmadığı
- Bir Brezilya İçin!"

SONUÇ YERİNE

Gerek ev-eksenli çalışma, gerek tarım işçileri örgütlenmeleri örneklerinde ortak olan noktalar var: Öncelikle görünürlük mücadelesi, bir işçi grubu olarak varlığını kabul ettirme ve işçiliğine bağlı haklarını edinme mücadelesi söz konusu. Bu mücadele içinde, sadece kendi gruplarıyla sınırlı olmayan bir ufka

sahip olmaları, belki de buna zorunlu kalmaları, bir diğer nokta. Ayrıca, tüm bu örneklerde, işçiler/çalışanların mücadelelerini genel bir meşruiyete dayalı bir hukuk mücadelesi olarak sürdürmeleri söz konusu ve bunun da toplumun geneli bakımından sonuçları var. Her ne kadar bu yazının sınırları, bu sonuçları tartışacak kadar geniş olamadıysa da, son olarak, yeni çalışan gruplarının, genel ya da fiili meşruiyetle yetinmeyerek, hukuki meşruiyet kazanma yönünde davranmalarının, aktivizmlerini bu özenle biçimlendirmelerinin önemli olduğu açıktır.

KAYNAKÇA

- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: <http://www.unhchr.ch/udhr/lang/trk.htm>
- ILO (1995): *Home Work I*, ILO Publication, Cenevre.
- Jhabvala, Renana (1994): *Dignity and Daily Bread*, Routledge, Londra ve New York.
- Koç, Yıldırım (2001): *Eve İş Verme: Sorunlar Öneriler*, Türk-İş Eğitim Yayınları, No 63.
- Marx, Karl (1974): *Kapital*, Cilt I ve Cilt II, çev. Mehmet Selik, Odak Yayınları.
- MST: <http://www.msbrasil.org/?q=history>
- Rowbotham, Sheila (1999): *New Ways of Organising in the Informal Sector Four Case Studies of Trade Union Activity*, A HomeNet Study Pack, Ekim.
- Tate, Jane (1994): "Organising home-workers in the informal sector, Australia", der. M. Hosmer Martens ve S. Mitter, *Women in Trade Unions: Organizing the Unorganized*, Uluslararası Çalışma Bürosu, Cenevre.
- TCFUA (1995): *The Hidden Cost of Fashion, Report on the national out-*

Biyoetikte Hakim Etik Teoriler *

Altan HEPER **

I. KONUNUN ÖNEMİ

Biyoetikte ilgili hergün gazetelerde haberler çıkmaktadır. Bunlardan biri de 12.08.2008 tarihli gazetelerde yer alan Yeditepe Üniversitesi'nde yetişkin insan kök hücresinin yeniden programlanması ile ilgili bir haberdir.¹

Biyoetik tartışmalarında geleneksel olarak ilk tüp bebek Loussia Brown'un 1978'de doğumundan bahsedilir ve bu doğum bir milat olarak gösterilir.² Biyoetik alanında 1996'da klonlaşmış koyun Dolly, 1998'de Amerikalı bilim adamlarının kök hücreleri insan hücrelerinden ayırma ve bundan da hücre serileri kazanması önemli tartışmalardandır. 2000 yılında Britanya Avam Kamarası 14 güne kadar olan embriyolarda araştırmaya izin veren bir düzenlemeye olanak sağladı. Bunun tedavi amaçlı klonlamaya başlangıç teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Haziran 2000'de A.B.D'li Celera şirketi insan enformasyon sıralamasının ham taslağına ulaştıklarını açıkladı. İnsan genomunun tek tek harflerinin ortaya çıktığını düşünsek de, yaşamın kitabının

okunması için daha yolun çok uzun olduğu aşikardır.³ Çok yakınlarda bir doğum Almanya'da büyük yankı uyandırdı; Aschaffenburg'da 64 yaşında bir Türk kadını, bir Doğu Avrupalı 25 yaşlarında bir kadının ve yine 64 yaşındaki kocasının yumurta ve sperm-inin yardımıyla hamile kalıp 22.11.2007'de sezeryanla doğum yaparak çocuk sahibi oldu.⁴ Bu olay modern teknolojinin yardımıyla doğal sınırların aşılması probleminin tekrar tartışılmasına yol açtı. Doğa insanlara sınırlarını onların taşıyabileceği yüklerle göre belirlemiştir. 64 yaşındaki bir kadının hamileliği normal koşullar altında doğanın kadına çizdiği sınırların çok dışında kalmaktadır. Bu müdahale çok ağır niteliktedir. Çocuksuz ailenin çocuk sahibi olma hakkı şahsiyet haklarının geliştirilmesi, ailenin toplumun temel taşı olması, korunması gibi temel haklara dayandırılrsa da, çocuğun menfaatleri açısından çocuğun yaşlı ana ve babayla ilişkisinin çok problemli bir ilişki olacağı düşünülebilir. 18 Ocak 2008 tarihli gazeteler Amerikalı bilim adamlarının Doly klonlamasındaki yön-

*Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar -IV başlıklı 25-29 Ağustos 2008 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen sempozyumunda sunulan tebliğ

** Dr. Würzburg Üniversitesi- Avukat Stuttgart / İstanbul

(1) Hürriyet, 12.06. 2008

(2) Heidi Hoffman, *Biopolitik, grenzenlos*, yay. Heidi Hoffman, 2005, Herbolzheim, s. 9

(3) Maria Böhmer, *Innere Sicherheit, Menschenwürde, Gentechnologie*, 1995, yay. G. Robbers, D. Unfach, K. Gebauer, s. 54 ; Maximilian Müller, *Härlin, Embryonenschutz und Menschenwürde, zur politischen Diskussion in Deutschland*, in: *Dokumente* 3/20 51-57

(4) Frankfurter Allgemeine Zeitung, 3.12. 2007, s. 11; benzeri bir olay için yine aynı gazete, 24.5. 2007, s. 10

temle bir deri hücresinden bir insan embriyosunun klonlamayı başardığını yazdılar. Yine Ocak ayında gazetelerde Çin'de karanlıkta parıldayan genetik değişikliğe uğramış bir domuzun yavru-landığını, yavru-landığında da genetik değişikliklerin gözlemlendiği yer aldı.⁵ 02 Nisan 2008 tarihli gazeteler İngiliz bilim adamlarının Newcastle Üniversitesinde insan DNA'sı ile bir ineğin yumurta hücreleri ile embriyonlar oluşturulduğunu yazdılar. Böyle bir melezin araştırmalar için yaratıldığı bildirildi. Türkiye'de de uzun yıllardır klonlama çalışmaları yapıyor, klonlama çalışması sonucu gebe kalan koyunlardan bir tanesi 21 Kasım 2007 tarihinde doğum yaptı ve Türkiye'nin ilk klon kuzusunu dünyaya getirdi; Adı "Oyalı".⁶

Bu örneklerden de görüldüğü gibi insanlığın biyoetiğin çok tartışmalı, problemli konuları olan gen teknolojisi, üreme tıbbı, yapay dölleme, reproduktif klonlama, preimplantasyon diagnostığı ve belirli irsi hastalıkların tedavi araştırmaları, kromozom problemleri, kök hücre araştırmaları hep gündemde kalmaktadır.⁷

Konuya analitik bir şekilde yaklaşmaya çalışsak öncelikle kısaca etik kavramına bakmamızda yarar var.

Etik çok genel hatlarıyla doğru eylemin teorisi olarak nitelendirilebiliriz: Etik ölçütler geliştirir, normatif kanaatlerimizi sistematize eder ve günlük ahlaki içgüdülerimizle hareket edemeyeceğimiz karar aşamalarında eylemlerimize yön verir.⁸

Etik iki ana bölümde incelenebilir. Birincisi genel, etiğin temel konularının incelendiği, tasviri, normatif, meta etik gibi alanlar, ikincisi ise pratik etik veya uygulamalı etik.

II. UYGULAMALI ETİK, BİYOETİK KAVRAMI

Bir problem ortaya ne kadar somut olarak çıkarsa, o ölçüde de soyut prensipler yetersiz kalır. Bu nedenle etikte özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren alan uygulamalarına yönelik olarak bir ayrışma başlamıştır. Alan etiklerine örnek olarak medya etiği, ekonomik etik, ekolojik etik, bilim etiği, hayvan etiği vb. verilebilir.

Yukarıda biyoetiğin pratik etiğin bir bölümü olduğunu söyledik. Pratik etik, veya etik uygulaması (Angewandte Etik) için kısaca şunları söyleyebiliriz: Somut uygulamalarla ilgilenen ve böylece fiillere yön veren bir nitelik taşıyan etik refleksiyonları esas itibarıyla teorik refleksiyonlardan ayırmak için bu refleksiyonlar, pratik etik, uygulamalı etik, uygulamaya yönelik etik (Anwendung-sorientierte) ve uygulamayla ilgilenen etik (Anwendungsbezogene Ethik) olarak adlandırılmaktadır.⁹ Etik literatüründe bu kavramların teorik düşüncelerden uygulamaya sadece bir transferin, aktarmanın yapıldığı gibi bir yanlış anlaşılma yol açmamasına vurgu yapılmıştır. Böyle bir aktarım yerine olgunun, karşılaşılan sorunun detaylı bir biçimde aydınlanması etik refleksiyonun merkezi koşuludur. Tıp etiği ve

biyoetik, veya birlikte biyotıp etiği olarak adlandırılan alan, uygulamaya yönelik etiğin bir bölümü olarak adlandırılır. Bu alanda hem tıbbi- doğal bilimler bilgisi, tıbbi uygulama hem de felsefi, etik, antropolojik ve doğa felsefesinin refleksiyonları dikkate alınır.¹⁰

Batıda biyoetik tartışmaları gündemin merkezinde olmasına rağmen, Türkiye'de bu konu yavaş yavaş gündeme geliyor. Örneğin bir biyo teknoloji dergisi çıkıyor, biyoetik derneği faaliyet gösteriyor, üniversitelerde biyoetik seminerleri yapılıyor.¹¹

Biyotetik nedir? Biyoetik modern biyotıp ve biyoteknoloji alanlarında, çevresinde ortaya çıkıp, gelişti. Yukarıda bahsedildiği gibi, gen teknolojisinin, organ nakli tıbbi, tüpte üreme, embriyon araştırmaları gibi yeni alanların sunduğu yeni imkanlar ve ekolojik kriz bir dizi yeni sorunları beraberinde getirmektedir ve bu problemler etiğin sunduğu geleneksel repertuarla, olanaklar ile çözülecek gibi görünmemektedir.

Biyotetik kavramının çok sık kullanılan bir tanımında bio hecesi, biyo bilimlerinin, tabiat bilimlerinin kısaltılması olarak anlaşılır.¹² Biyoetik biyo tıp, biyoteknolojileri, ekoloji alanında eylem bağlamında biyo bilimlerini ilgilendiren konularda ahlaki ölçütlerle eleştirel irdeleme olarak anlaşılmalıdır.¹³ Biyoetik etik yaşam fenomenleri

ile ilişkili ahlaki problemlerle ilgili alan olarak belirlenebilir. Bu alan tıp etiğini, yaşam ve ölüm ile ilgili etik sorunları, nüfus etiğini, hayvan koruma etiğini, ve büyük ölçüde ekolojik etiği kapsar. Biyoetik etiğin bu anlamda alt bölümüdür ve prensip olarak etiğin, bir bütün olarak etiğin görevlerinden farklı bir görevi, işlevi yoktur.¹⁴ Diğer bir tanımıda biyoetik, yaşam fenomenleri ile ilişkili ahlaki problemlerle ilgilenen alandır.¹⁵

Bu kavramın konusunda, kapsadığı alanda kesinlikle bir görüş birliği yoktur. Bazı yazarlar bu kavramı biyo tıpla daha yakinen ilişkilendirmekte, bazıları hem biyo tıbbi, bazıları bunun yanında biyo teknolojilere ağırlık vermekte, çoğunlukla da hayvan etiğini de biyo etiğe dahil etmektedirler.¹⁶ Aynı şekilde yaygın kavram olan biyotıp etiğinde de tıbbi vurgu yapılmaktadır. Tıp etiği, bilim etiği, bakım-tedavi etiği ve çevre etiği birçok alanda kesişmektedir.¹⁷

Tıp, çevre ve hayvan etiği oldukça sık üst kavram olarak biyoetik altında birleştirilir. A.B.D'de çok uzun bir zaman biyoetik biyo tıp etiği olarak kavranmıştır. Tıp etiğinde sadece tıp araştırmalarının klasik, hep göze çarpan faaliyet alanları değil, sağlık alanında kaynakların dağılımı, tıp kurumlarında iş, çalışma prosedürleri, metodları, tıbbi mesleklerde meslek etosu ele alınır. Bu nedenle de tıp etiğini biyoetik etiketi

(5) <http://abcnews.go.com/makale>, 9.01. 2008

(6) Hakan Ozan Erzincanlı, *Bilim ve Utopya*, sayı: 164, Nisan 2008, s.71; Sema Birler, *Bilim ve Gelecek*, Şubat 2008

(7) Berhard Irrgang, *Einführung in die Bioethik*, 2005, s. 9 vd.

(8) *Handbuch der Ethik*, yay. M. Düwell, C. Hubenthal, M. H. Werner, 2. baskı, Stuttgart, 2006, s. 22,23, 147; B. Irrgang, *Ethik der neuen Biotechnologie in Angewandte Ethik*, yay. J. Nida- Rümelin, 2. baskı, Münih, s. 649 vd.

(9) Elizabeth Hildt, *Autonomie der biomedizinischen Ethik*, 2005, Frankfurt, s. 108

(10) Ayrıntılı bilgi için bkz. J.L. Beauchamp / J.F. Childress, *Principles of Biomedical Ethics*, 2001, Oxford University Press, New-York; Pieper, *Einführung in die Ethik*, 1991, Tübingen; Nida- Rümelin, age, s. 2; 2005, Hildt, *Grundriss der medizinischen Ethik*, 2001, Münih,

(11) <http://www.biyotetik.org.tr>

(12) Irrgang, *Einführung in die Bioethik*, s. 9

(13) Irrgang, age.

(14) Dieter Birnbacher, *Zum Verhaeltnis von Biologie und Ethik*, in *Ethik und Biologie*, yay. Lothar Bade, Stuttgart, 2003, s. 5 vd.

(15) Daniel Callahan, in *Encyclopedia of Bioethics*, yay. Warren Reich, 1995, New-York, London, 2. cilt; Irrgang, age, s.9

(16) T. Beauchamp, L.R. Walters, (yay.) *Principles of Medical Ethics*, Oxford, 5. baskı, 2002

(17) *Handbuch der Ethik*, yay. Marcus Düwell, 2. baskı, 2006, Stuttgart, s. 247

altında, başlığı görmek yanlıştır. Daha titizce bir yaklaşımla biyoetik canlıyla ilişkide etik refleksiyon olarak olarak nitelendirebilir. Burada insan hayatının başlangıcında ve sona ermesinde (kürtaj, organ nakli, ölüm halinde yardımda), üreme tıbbında, gen teknolojisinde ve gıda teknolojisindeki ahlaki sorunlar sözkonusudur.¹⁸ Bu teknolojiler sadece insanla sınırlı değildir, sadece insana yönelik değildir, bütün yaşam türlerinde uygulanması olabilir. Etik tartışma gen teknolojisi özel bir öneme haiz olup, kamu oyunun ilgisini de çektiği için bu alan sıkça "Gen tekniği" (Gen teknolojisi) başlığı altında toplanır. Gıdalarda, gıda endüstrisinde artan biyoteknolojik değişiklikler nedeniyle insan gıdasının kalitesi ve güvenliği sorunları başgöstermekte ve bu sorunlar etrafındaki tartışmalarla gıda etiği kavramı yerleşmektedir.¹⁹

Yukarıda açıklanan alanlar açıkça hayvan etiği ve çevre etiği ile kesişmekte, kısmen örtüşmektedir. Bu iki alan sadece kısmen alan (bölüm, Bereich) etiği (uğraş etiği diyenler de vardır) olarak değerlendirilir. Hayvanların ahlakta hangi statüyü taşıdıkları, hangi statüye sahip oldukları, ahlak, etik konusundaki anlayışımız bakımından son derece sorunsal bir nitelik taşır ve bu yüzden de hayvan etiği konusundaki etik çalışmaların büyük kısmı normatif temellendirme diskurunun, söyleminin konseptiyel sorunlarını ele almaktadır; yani genel etik içersinde yer alır.²⁰ Çevre etiğini de biyoetik içersinde görmek, çevre etiğinin sadece canlılarla ilişkili (organik doğa) değil, cansız doğayı (inorganik doğa) kapsamı nedeni ile yanlıştır. Aslında doğal kaynakların ve doğal alanların korunmasında canlı doğa

veya cansız doğa arasında çok önemli bir fark yoktur. Buradaki sorunlar ekonomi ve siyaseti de ilgilendirmektedir.

Görüldüğü gibi biyoetik disiplinler arası bir alandır.

Biyotibbin normatif düzenlenmesi, örneğin oluşan insan yaşamının, insan embriyosunun araştırmalar için hizmete sunulmasının sınırlarını belirleme, etiğe yüklenecek bir vazife değil, esas itibarıyla siyaset ve hukuka ait bir görevdir. Bu nedenle ve bu ölçüde de biyoetik, biyo politikasıyla yakından bağlantılıdır. Biyoetik biyopolitikada danışma ve fikir üretme, kafa yorma, irdeleme fonksiyonlarını yerine getirir. Biyopolitik tartışmalarında biyoetik kavramı bazen utilitarist ve tekniği meşru kılan tutumlarla, duruşlarla bir tutulmuş, teknokrazi ve uzman hakimiyetinin enstrümanı olarak görülmüştür. Bu tebliğde böyle bir yaklaşımdan kaçınacağız.

III. ETİK TARTIŞMANIN NEDENİ, AKTÜELLİĞİ

Biyotipta bilimsel ve teknik ilerleme insanlığın refahının artması ve hastalıklarla mücadele çok sayıda imkan sağladı. Bununla beraber biyotipteki durdurmak bilmez ilerleme, istenmeyen yan etkilerini ve tehlikelerini insanlık için beraberinde getirerek, bu ilerlemeyi şüpheli bir gelişme olarak karşılamamıza yol açmaktadır. Çünkü burada söz konusu olan şüpheli gelişme, sadece nitelik ve niceliksel devasa sıçramalar değil, bir çok kişi tarafından yaşamsal tehlike olarak görülen hastalıklarla mücadele ve hastalıkların teşhisindeki araçlar ve teknolojilerdir. Yaşam koşullarının manipüle edilmesindeki

nefes kesici başarıların baskısıyla tıp değişikliğe uğradı ve tıptaki insan modeli, çok karmaşık, ama prensip olarak sınırsızca manipüle edilebilecek, ve imalatı, dizaynı mümkün bir makine modeline dönüştü. Bu nedenle insanlık, toplum, biyotıp bilimi sınırsız kalabilir mi sorusuyla karşı karşıya kalmaktadır.²¹

Tıpta ve biyolojideki bilimsel araştırmaların insan hakları ve insan onuruyla ne derece bağdaştığı tartışması, 19. hatta 18. yüzyıldaki bilimsel deneylere kadar geriye götürülebilir. Tıptaki bilimsel anlayışa doğa bilimleri daha fazla damgasını vurdukça, bilimsel deneyler, biyotıpbın daha vazgeçilmez bir parçası haline geldi.²² Ve sadece tedavi ve teşhisde yeni girişimlerin gelişmesine yönelik hastalık nedenleri ve bağlantıları konusunda bilgiye ulaşmak amacıyla değil, aynı zamanda özellikle insan sağlığının sürdürülmesine yönelik olarak bilimsel standartların korunması, geliştirilmesi ve yükseltilmesi yoluna gidildi. Bugüne kadar bilimsel deneyler insanlık için röntgen, anti biyotik gibi buluşlar, organ nakli gibi olağanüstü sonuçlar sağladı. Fakat tıpta doğal bilimlerin ve bunun araştırmasında madolyonun diğer yüzünü de görmek gerekir. Hastalara sadece genelleştirilebilecek ve bilimsel olarak kesinliği kazanmış ve kanıtlanması insan üzerinde denenmeden mümkün olmayan bilgiyle yardım etmek olanaksızdır. Bu nedenle tedavi şansının doğması ve yükselmesi için insan üzerinde deneyin zorunluluğu tartışmasıdır. Laboratuar ve hayvan deneyleri tıbbi ilerlemenin temellerini

teşkil etmektedir; fakat tıp için önemli olan sadece insanın vücudunun fonksiyonlarının normal olması, sağlıklıdır ve hastalıklar bu durumdan sapma olarak anlaşılmaktadır. Bu nedenle insan üstünde deneye ihtiyaç duyulmaktadır. Ama insanın bireyselliği ve şahsi kimliği artan bir biçimde araştırmanın nesnesi olmakta, suje olmaktan uzaklaşmakta, tıbbi fiili müdahalenin objesi olmaktadır. Yeni tıbbi sonuçlar, mesela teşhis veya tedavi için daha iyi yöntemler uygulamada, ancak bu yöntemlerin insan üzerinde bilimsel olarak denenmesinden sonra kullanılabilir. Laboratuar ve hayvan deneylerinden yeni tedavilerin ve ilaçların insan üzerindeki etkisi üzerine sadece bağlayıcılığı fazla olmayan sonuçlar, güvenilirliği zayıf sonuçlar çıkartılabilir.²³ İnsan burada hekimlik etosunun temel prensiplerine aykırı olarak sadece yeni bilgilerin kazanılmasının kaynağını oluşturmakta, tıbbın yardımının, hekimin muhatabı olmamaktadır. İnsan psikolojisi ve fizyolojisi ikinci plana düşmektedir.²⁴ Hastanın refahını, menfaatini esas alan tıbbi deontoloji de burada doğrudan yardımcı olamamaktadır.

İnsanın biyotıp araştırmalarına dahil edilmesiyle bilim özgürlüğü ve insan hakları ve çıkarları arasında bir gerilim ilişkisi doğmaktadır. Bir yandan toplum potensiyel utilitarizmle yeni biyotıbbi imkanları herkes için geliştirmeyi amaçlamaktadır. Araştırmacı yeni ve etkili ve kalite kontrolü açısından incelenmiş metot ve ilaçların geliştirilmesi amacını güder; bu amaç toplum

(18) Düwell, age, s. 2

(19) Düwell, age, s. 20

(20) karşı. Düwell, age, s. 2

(21) Irina Kiriakaki, *Der Schutz des Menschen und des Embryos in vitro in der medizinischen Forschung*, Baden-Baden, 2006 s. 3; Böhm, age

(22) A.R. Lang, *Die rechtliche Problematik*, in Kleinsorge/Hirsch/Weissauer (yay.) *Forschung am Menschen*, Berlin, 1985 s. 2

(23) Wrenna Schwander, *Medizinische Forschung am Menschen zwischen Wissenschaftsfreiheit und Persönlichkeitsschutz*, Zur Rechtslage in der Schweiz, in Brudermüller/Gerd/Hauck/May/Lücker, Peter/Seelman, Kurt/Vesthofen, Martin, (yay.), *Forschung am Menschen. Ethische Grenzen medizinischer Machbarkeit*, Würzburg 2005, s. 57- 76

(24) Schwander, age, s. 63

tarafından kabul görmüştür ve etik olarak da meşrudur. Öte yandan, bu tür yöntemlerin, üzerinde sonucun kesin olup olmadığı denenilen bireye yük getirmeden geliştirilmesi mümkün değildir.²⁵ Fakat insan üzerinde her türlü deneyden vazgeçtiğimizde bu da gelecekteki hastaların güvenliğini tehlikeye atardı; çünkü bu durumda yeni yöntemler ilk uygulamadan önce hiç kullanılmamış olurdu. Hastaya zarar vermeme ve hastayı düşünme gibi tıp etiğinin temel prensipleri biçiminde teste konu insanın korunmasına ilişkin etik emperatifler ile insan üstündeki biyotıp deneyi çatışma halindedir. Hatta bu çatışma bilimsel araştırmaları rahatsız eden bir faktör olarak görülür.²⁶

Bilimsel araştırmanın bilimsel bilginin derinleştirilmesinin önemi ve modern toplumda oynadığı rol nedeniyle yüksek etik yükümlülükleri bulunduğu için, deneye katılanların haklı, meşru çıkarları ile bilimsel bilginin kazanılması bir ahenk içine getirilmelidir.²⁷ Bir yandan ilerlemeye inanan, hastalığı ve acıları için biyotıp araştırmalarından çare bekleyen, medet uman insanla diğer yandan da hiç bir şeyden çekinmeyen, veya kontrol edilemeyen araştırmacıyla, araştırma menfaatleriyle, ticari kar ve çok sayıda istismar imkanlarıyla, korkuyla karşı karşıya bulunmaktayız. Eğer biyotıp araştırmalarını ve insan deneylerini vazgeçilemez bir araç olarak görüyorsak, bu ikilemden bir parça da olsa kurtulmanın yolu, bireye sınırları belirli rizikoları yüklemek olacaktır.²⁸ Bu sınırları nasıl çizebiliriz? Deney hayatı zedelememelidir, ruhi ve bedensel ciddi

bir tehlike yaratmamalıdır ve rizikoların detaylı olarak anlatımından sonra karar deneye konu kişi tarafından bizzat verilmelidir. Problemlü durumlar, hastalık nedeniyle veya çok genç yaştaki kişilerin rıza yeteneklerinin, ehliyetlerinin oldukça kısıtlı veya tamamen yok olduğu hallerde baş gösterir. Burada biyotıp açısından sorun, neye müdahale edileceği, neye müdahale edilmeyeceğidir. Bu sorunun cevabı her toplumun kendi hukuk düzeninde ifadesini bulan değer ölçülerine göre değişecektir. Çoğulcu pluralist toplumlarda bu konu önemli tartışmalara yol açar.

Modern reproduksiyon tıbbı, yumurta ve sperm hücrelerinin rahim dışında döllenmesini sağladı. Vitro üreme süreci için de çok sayıda kısırlık nedeniyle çocuk sahibi olamayan insanın arzuları artık yerine getirilebilmektedir. Aynı zamanda bu yöntemle ilk defa doğrudan doğruya çok erken safhadaki insani yaşama, vücut dışı kazanılmış embriyoya müdahale, araştırma objesi olarak müdahale imkanı doğmuştur. Bu yöntemin sonucu olarak bu yöntemle kazanılan embriyonlar baştan beri hekimin yardımcılığıyla yürütülen reproduksiyon ve kısırlığın tedavisinden bağımsız olarak sırf araştırma amacıyla üretilebilmekte ve kullanılabilir. Bunun dışında reproduksiyon tıbbının yan ürünü tüpte artık embriyonlar ortaya çıkmaktadır. Bu artık embriyonlar reprodüksiyon tıbbi teknikleriyle üretilmekte, fakat reproduksiyon tıbbi amaçlarına uygun olarak kullanılmamaktadır.²⁹

Embriyonla araştırma faaliyetlerinin ahlaki meşruiyeti tedaviyle ilgili utilitarizmle açıklanmaktadır. Doktor muayenelelerinde kısırlığın başka türlü giderilemediği vitro döllenmenin standart süreci içerisinde gelişme ve deneme safhalarında çok sayıda embriyo mecburi olarak feda edilmektedir. Bu deneylerin hedefleri içinde vitro usulünün optimize edilmesi, hamile kalış sürecinin açıklığa kavuşması, döllenmiş yumurtanın rahim zarında yuvalanması sürecinde fizyolojik oluşumun araştırılması, problemlü hamileliklerin ilk dönemlerinde tedavinin iyileştirilmesi, embriyonların genel olarak incelenmesi, özellikle embriyonun başlangıç safhalarındaki incelenmesi, ve embriyonel hücre kültürleri, irsi hastalıkların tedavi imkanı ve analizi, teşhisi ve dejenaratif rahatsızlıklar ve acıların tedavi usulleri için embriyonel hücrelerin kullanılması yer almaktadır.³⁰ İnsan kök hücresi alanında hızlı gelişmeler embriyon araştırmalarında yeni tartışmalara yol açmaktadır. Kök hücre araştırma yanlıları embriyonel kök hücrelerinde büyük bir potansiyel bulunduğunu ifade ediyorlar. Böylece embriyon araştırmaları yeni bir safhaya ulaşmaktadır. Embriyonel kök hücre araştırmalarında araştırmaya ilgi eskisi gibi sadece kısırlık tedavisi nedeniyle olmayıp, artan bir biçimde hastalıkların önlenmesine ilişkin yeni yöntemlerin geliştirilmesi, bunların tedavi ve teşhisi, tüpdeki embriyona bu bağlamda sadece oluşmakta olan hayatın çıkış noktası olarak kalmamakta, önemli hücresel matzeme için kaynak oluşturmaktadır. Burada tartışma başlamaktadır, vücut dışı (extrakorporal) embriyonların

kök hücre kazanımı için tüketilip tüketilemeyeceği, veya sırf araştırma amaçlı embriyon yaratılıp yaratılmayacağı tartışması yapılmaktadır. Tüpteki embriyonlarla deneyler biyotıba yeni bir boyut kazandırdığı için, bugün bir ikilem doğmuştur: Hangi araştırma özgürlüğü temelinde insan hayatıyla ilgili araştırmanın sınırları çizilecektir. Burada insan hayatının hangi tanımını esas alacağız? Araştırma özgürlüğünün, ağır hastalıklardan muzdarip hastaların potansiyel iyileşme şansı için önemi nedir? Böylece somut olarak yumurta ve sperm hücresi ile kaynaşma sonucunda neyin ortaya çıktığı tartışılacaktır, neyi embriyo olarak adlandırabiliriz, embriyonun ahlaki ve hukuku statüsü nedir?, hangi ölçüde embriyon korunacaktır?

Biyotipteki ilerlemeler artıkça, biyotıp alanındaki araştırmalarda neye müdahale edileceği neyin yapılmaması gerektiği sorusu daha acil hale gelmektedir. Sadece doktorlar değil, aynı zamanda hastalarda aktif bir biçimde araştırmalara katılmak istemekte, hatta bunun bir hak olarak düzenlenmesini bile talep etmektedir. Bu nedenle adil bir biçimde araştırma imkanlarının sağlanması çağrısı yapılmaktadır.³¹ Günümüzde biyotıp araştırmalarına karşı ayrıntılı ülkeden ülkeye farklılık da arzeden düzenlemeler, etik kurulları gibi koruma mekanizmaları getirilmiştir.

Teşhiste, tedavide, önleyici tıpta, ve üreme tıbbında (reproduksiyonda) baş döndürücü ilerlemeler, şu temel soruyu sormamızı zorunlu kılıyor. Tıba yapabileceğini yapma izni verilebilir mi? Bu soru farklı değer yargılarının, çıkarların

(25) Paul Schölerich, *Zur ethischen Problematik des therapeutischen Fortschritts in: MPG yay. Verantwortung und Ethik in der Wissenschaft*, 3 (84, s. 31), *Berichte und Mitteilungen der Max-Planck-Gesellschaft* 3/1984, s. 24-41; Kiriakaki age. s.5'e atfen

(26) Kiriakaki, age. s.6 vd.

(27) Schwander, age. s.63

(28) Schölerich, age. S. 31

(29) Albin Eser, *Humangenetik in rechtlicher und sozialpolitischer Sicht*, in *Universitas*, 1985, s.735-748 (743)

(30) Streering Committee on Bioethics (ICDBI), *CDBI-CO- GT3 (2003) 13, The Protection of the Human Embryo in Vitro, Report of the Working Party on the Protection of the Human Embryo and Fetus*, Strasbourg 19 June 2003, Kiriakaki s. 8'e atfen.

(31) ayrıntılı olarak Giovanni Maio, *Philosophische Überlegungen zur Forschung am Menschen mit besonderer Berücksichtigung der Forschung an nicht einwilligungsfähigen Personen*, in *Wiesing/Urban/Simon, Alfred/Engelhardt, Dietrich von (yay.) Ethik in der medizinischen Forschung*, Stuttgart 200, s. 40-67

bulunduğu çoğulcu-pluralist bir toplumda daha da önem kazanmaktadır. Öte yandan uluslararası ilaç tekellerinin, hastane zincirlerinin çıkarları da çatışmayı etkilemektedir. Bu soruların cevabı tahmin edileceği gibi zordur.

Doktorun ve hastahanesinin ne yapması gerektiği ve neler yapmay izni olduğu, hastahanesinin bunlardan neler bekleyebileceği soruları, ancak tıp uzmanları, etik ve hukukun birlikte ortak çalışmaları, girişimleriyle cevaplar bulunabilir; yani disiplinler üstü bir çalışma zorunludur. Bu cevaplar konuyla ilgili nesnel tıbbi bilginin yanında etik, hukuki değerlendirme için yönlendirme bilgileri zorunludur. Her iki unsur da birbirini tamamlar, tek başına yeterli değildir. Doğru eylem uzmanlık bilgisini gerektirir, en iyi tıbbi teşhis, etik- hukuki değerleri ve sınırlarına karşı duyarsız kalırsa insanlık dışı bir terapiye dönüşebilir,

Bütün bu yukarıda açıklananlara rağmen, bilimsel araştırmada insan koruması problemi ihmal edilemez. Biyotıp teknolojisinin insanlara getirdiği şansa rağmen, biyo teknolojik ilerlemenin insan hayatını tehlikeye sokması halinde sınırların aşılmış olacağını düşünerek, bu sınırları tespit etmek gerekir. Bu nedenlerle biyotibbin sunduğu yeni imkanların nasıl sadece insanlığın refahına hizmet edebileceğini araştırmak ve yeni teknolojinin istismarının nasıl önleneceğini araştırmak gerekir. Uygulamacı bilim adamları ve araştırmacılarla deneylere katılanlar, deneylerden yararlananlar arasında çıkar çatışması çıkacaktır. Bu çatışmaların gidirilebilme-

si için farklı hukuki koruma ölçütleri gereklidir. Bu kriterlerle bir yandan izin verilen biyotıp ve tedavi, diğer yandan izin verilmeyen müdahale arasındaki sınır çizilir.

İnsan yaşamında biyotıp araştırmalarının Almanya için özel bir önem arzemesi, Almanya'daki çekingenlik, dünyada en katı ülkelerden biri olması Nazi dönemi uygulamaları, o dönemdeki acı olaylara bağlanır.³² Çoğulcu bir toplumda sürekli gelişen biyotibbin teknik imkanları, bilgi düzeyinin artması karşısında etik ve hukuki sınırların çizilmesi sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır. Yeni tekniklerin kabul görmesi için dünya görüşü, değer yargılarıyla konsensus oluşturma gereklidir. Ama milli sınırlar içindeki bir konsensus da yetmez. Biyotibbin sınırlarının milli devlet sınırları içinde düşünülemeyecek olması, global bir dünyada bilim dünyasının da globalleşmiş ve uluslararası bir nitelik almış olması önem taşımaktadır.

Biyotibbin sınırlarını milli düzenlemelerle çizmek problemler de yaratmaktadır. İnsanlar üzerindeki biyotıp araştırmaları dünya çapında sürdürülmekte ve sonuçları da dünya çapında paylaşılmaktadır.

Biyotetik tartışmalarında büyük ölçüde hem fikir olunan temel düşünce insan hayatının her aşamada değerli ve korunması gereken bir nitelik taşıdığıdır. Yumurta ve sperm hücrelerinin kaynaşması ile beraber Alman hukuku açısından Anayasa Md. 2 II 1 anlamında bir yaşam ortaya çıkar.³³ Bu yaşam gelişmeye paralel olarak gittikçe artan

bir ölçüde korunmaya değer nitelik taşımaktadır.

Son yirmi yıl içinde biyotetik problemleri gittikçe kamuoyunun gündemine oturmaya başladı. Küçük memeli hayvanların klonlanması veya ölüme yardım (Sterbehilfe) ile ilgili yeni yasal düzenlemeler sözkonusu olduğu zaman biyotetik sorunları tartışılmaya başlıyor. Bireysel insan yaşamının süreli oluşu ve bu nedenle bu süreli yaşamla doğru ilişkiyle meşgul olan felsefenin geleneğinin aksine, bugün insan yaşamının belirli koşullar altında ortaya çıkışı veya kayboluşu konusunda kararlar verilmek zorundadır. Bunun dışında gen teknolojisi canlıların yaşamlarında içsel yapılarına müdahale imkanları vermektedir.

Oluşan yaşam ile ilgili sorunlar hamileliğe müdahale, kürtaj, tüpte dölleme, yumurta hücresinin genetik muayenesiyle veya embriyonun ana rahminde döllemesinden önce yapılan pre implantasyon diagnostğinde kendini göstermektedir.

Yukarıda da açıklandığı gibi embriyonal kök hücrelerinde yapılan araştırmalar özel bir öneme sahiptir. Bu embriyonal kök hücrelerden bir diğer hücre tipleri farklılaşıp, isteğe göre laboratuvar ortamında organ üretimi pekala düşünülebilir. Burada özellikle kök hücre araştırmalarında kullanılan insan embriyonlarına hayat hakkı tanınması veya seviyesi düşürülmüş, bir alt seviyedeki bir hayat hakkından bahsetmenin mümkün olup olmayacağı, yani düşük seviyede bir korumanın söz konusu olacağı tartışmaları devam etmektedir. İnsan embriyosunun ahlaki statüsüne karşı, felç, multipler skleroze, parkinson, alzheimer, kalp krizi gibi ağır hastalıklarda iyileşme şansı ve araştırma

imkanları çıkarılmaktadır. Bu tür karşılaştırmalarda ister istemez, zorunlu olarak zaman açısından hangi dönemden itibaren kesintisiz, sürekli gelişmeyle bir kişi oluşmaya başlamaktadır sorusu gündeme gelmektedir.

Yaşamın sonunu ilgilendiren problemler içinde ölüme yardım dışında, hangi anın ölüm için geçerli olduğu tartışması yapılmaktadır.

Tüpte döllemede, döllemede kullanılmayacak, kişi olmayacak artık embriyon sorunuyla karşı karşıyayız. Yaşamın sonunda ise içsel, manevi halle ilgili çok az şey bildiğimiz kişilerle, bireylerle meşgul olmaktadır. Çok az şey bilmemiz nedeniyle, tedavi ve bakım imkanları için sonuçlar çıkartmak da çok zor olmaktadır. Biyotetik açısından huzursuzluk, sıkıntı, yaşamın oluşumunda ve kayboluşunda kişi, kişi olma sınırlarının kayganlığından kaynaklanmaktadır.

İnsan yaşamın oluşumunda ve kayboluşunda insan yaşamına tanınan ahlaki koruma kuralı olarak insan haklarıyla temellendirilmektedir. İnsanın otonomisi, insan onuru, araçlaştırma yasağı, yani Kantçı emperatife göre hiç kimsenin başkasının amaçları için araç yapılması yasağı bu bağlamda dikkate alınmaktadır.³⁴

Son 30 yıl içinde önemli ölçüde kabul gören prensipler de geliştirilmiştir. Bu prensiplere hem araştırmalarda hem de tedavilerde uyulması gereklidir: İlgili kişinin, hastanın otonomisine saygı duyulmalıdır ve zarar vermeme prensibine uyulmalıdır. Yardım, koruma (Fürsorge) prensibine riayet edilmeli, dağıtıcı adalette fayda, riziko ve masraf, maliyet faktörleri gözönünde tutulmalıdır.

(32) Ludger Honnefelder, Akzeptanz von Humanexperimenten durch die Gesellschaft in Schölmerich Jürgen/Landthaler, Michael (yay.) Klinische Forschung in Deutschland, Stuttgart, 1997s. 26.

(33) bu konudaki sayısız kaynaktan sadece bazıları için Nikolas Knoepfler, Menschenwürde in der Bioethik, Berlin, 2004, Annette Middel, Verfassungsrechtliche Fragen der Präimplantationsdiagnostik und des therapeutischen Klonens, Baden-Baden, 2006 s.55 vd., Böhm, age. s.56; Georgias Gounalakis, Embryonenforschung und Menschenwürde, Baden-Baden, 2006, s. 7

(34) Matthias Kettner, Biomedizin und Menschenwürde, 2004, Frankfurt,

IV. BİOETİK TEORİLERİ

Etik teoriler etik problemlerin yapısal analizi ve çözümünü için yöntemlerdir. Etik teorilerin her biri bir çerçeve çizerler, bu çerçeve içerisinde aktörler eylemlerin kabul görürlüğü, onaylanması konusunda kafa yorarlardı. Biyoetik teorilerde çeşitlilik baştan beri bulunmaktaydı ve biyoetik çeşitlilik Singer'in ötenazi tartışmasında ileri sürüldüğü gibi inkar edilecek bir şey değildir.³⁵ Biyoetikte prensip olarak bütün etik teorileri bulmak mümkündür. Bu teoriler içinde en tanınmış olanları teleolojik etik ve deontolojik teorilerdir., Kantçılık, toplum sözleşmesine dayanan anlayışlar, komünitarizm, liberal pluralizm, dinsel kökenli, örneğin katolik etiği, protestan etiği, ihtimam etiği, narratif-hermenutik etik teorileri görmek mümkündür.³⁶ Burada önemi bakımında teleolojik etik ve deontolojik etik teorileri üzerinde durulacaktır. Bu iki ana grup etik teorisinin karşılaştırılmasıyla her iki grubun da daha iyi anlaşılacağını düşünmekteyiz. Birden fazla etik teori seçime sunulmuşsa, aslında teori çoğulculuğunun tutarlı bir tarafı olabilir mi problemi ortaya çıkmaktadır. İkinci problem aslında biyoetiğin uygulamalı etik için uygun olup olmadığı, pratik etik için yeterli olup olmadığı sorunudur.

Birinci probleme verilecek cevap, bazı etik teoriler evrensel ve toptan, herşeyi kapsama iddiasındadırlar ve ahlaki sorunların çözümünü tek bir ideede aramaktadırlar. Utilitarizm merkezine hep en fazla faydayı alır. Kantçılık maksimlerin, prensiplerin evrenselleştirilebileceği ölçütünü temel alır. Bu

indirgemeci yöntemin koşulu, bir idenin somut problemde problemin özünü yakabilmiş olmasındadır. Karmaşık çatışmalarda her bir teori sadece işin bir yönünü görebilmektedir, tek bir bakış getirebilmektedir.³⁷

İkinci problemde biyoetiğin pratik etik modeli için yeterliliği problemine baktığımızda şunu tespit etmeliyiz; uygulamalı veya pratik etikte önce tutarlı bir etik teorisinin geliştirildiğini, sonra bu teorisinin somut olayın özel koşullarına uygulandığını görmekteyiz. Bir çok biyoetikçi bu metodu reddetmektedir. Top-down yöntem yerine, yani, somut etik kararları, bir genel teorisinin geçerliliği içerisinde haklı kılma yerine, artan bir biçimde bottom-up (ve karma) yöntem girişimleri görülmektedir.³⁸

1. Prensipçilik

İlk sistematik olarak çalışılmış entegre girişim, küçük bir grup prensibi temel alır.

Bu prensipler

- a) otonomi
- b) Hastanın iyiliği
- c) Zararın azaltılması
- d) Adalet.

Karmaşık temellendirme girişimleri yerine, ahlak tecrübeleri ve genel olarak doğru olarak kabul edilen yükümlülükler bu teorisinin temel teşkil eder:

Bu yükümlülükler:

- a) bireylerin kendi tasavvurlarına göre iyi bir hayat seçimi ve buna göre hareket etme yeteneklerine saygı

b) diğer insanların refahının teşvik edilmesi ve ihtiyaçlarının giderilmesi

c) diğer kişilere verilebilecek zararın önlenmesi

d) fayda ve yüklerin dağıtımında hakkaniyet, ve adil usullerle çatışmaların çözülmesi.

Bu prensipler ilk önce Tom Beauchamp ve James Childress tarafından formüle edilmiş ve geniş yankılar uyandıran "The Principles of Bioethics" (ilk baskısı 1979) başlıklı kitaplarında yer almıştır.³⁹ Bu kitaptaki fikirler A.B.D'de kısa zamanda biyoetik alanında genel kabul görmüştür. Bu dört prensibin yardımı ile somut olaylarda prima facie yükümlülükler temellendirilebilir. Fakat bazen bu prensipler birbiriyle çelişmektedir. Örneğin etkili yeni ilaçları bütün hastaların iyiliği için geliştirmek yükümlülüğü ile hastaların hür kararları bir klinik deneyine katılmaya saygı duyma yükümlülüğü çelişebilir. Bu prensiplerle ahlaki sorunlar kolayca analiz edilebilir ve anlaşılabilir. Yukarıdaki anılan olayda iyilik yapma ve otonomi dileyişini kolayca görmekteyiz. Olayların çoğunda bu prensipler yönlendirmede de yeterli derecede yardımcı olur. Fakat prensipler tezinin zayıf noktası, prensipler arasındaki çatışmaları çözecek yöntemleri içermemesi, geliştirmemiş olmasıdır.

2. Deontolojik Etik

Deontolojik etiği açıklarken deontoloji sözcüğüne baktığımızda,

Yunancada deon sözcüğünün "ödev, yükümlülük" anlamına geldiğini tespit ederiz. Deontolojik etiği bu nedenle "Sollen-sethik"le bir tutmak mümkündür. Deontolojik etikte fiilin bizzat kendisi öne çıkarken, teleolojik etik de fiilin sonuçları önem taşır. Bu ayrım C.D. Broad ilk kez yapılmış⁴⁰ ve William K. Frankena tarafından geliştirilmiştir.⁴¹ Deontolojik ve Kantçı etikte (deontolojik etik bazen Kantçı etik olarak da adlandırılmaktadır) yasaklar ve emirler sonuçlarına değil, sadece fiilin kendi değerinden, bizzatıhi değerine bağlıdır. Kant'daki kural deontolojisi (Regel-deontologie) genel fiili tiplerini, yasakları, müsaade edilenleri ve emirleri düzenler (örneğin yalan söyleme yasağı veya verilen sözlerin tutulması ödevi). Deontolojik etikde normatif kurallar öncelik taşır. Yasaklar, emirler ve müsaade edilenler temel kavramları oluşturur. Sadece bir kuralı ihlal eden insan fiilleri ön plandadır. Robert Spaemann bu normları ahlaki konseptler olarak nitelendirir, bu normların gerçekleşme koşullarına bakılmaksızın belirli fiil tipleriyle ihlal her zaman kötü gözüyle bakılır, örneğin kasden suçsuz birinin doğrudan doğruya öldürülmesi, işkence, bir evli kişinin evlilik dışı cinsel ilişkisi.⁴² Bu prensip Kantçı kategorik emperatifden hareket edilerek geliştirilmiştir. Kategorik Emperatif Kant felsefesinde temel etik normdur.⁴³ Kategorik emperatif akli yeteneği olan bütün varlıklar için geçerlidir. Kant bu varlıkla insanı kasdetmektedir. Kategorik emper-

(39) T.I. Beauchamp, J.F. Childress, New- York, Oxford, 1989.

(40) C.D. Broad, Five Types of Ethical Theory, London, 1930.

(41) William K. Frankena, Ethics. 2. baskı, Englewood Cliffs 1973, s. 14. Almanca tercümesi Albert Keller, Philosophie der Freiheit, Graz, 1994, s. 212.

(42) Robert Spaemann, Christliche Verantwortungsethik in Leben aus christlicher Verantwortung I. Grundlegungen, Düsseldorf, 1991, s. 122.

(43) Ayrıntılı olarak, Wolfgang Graf Witzthum, eher kant als Klon-Zur Biotechnologie und Verfassungsrecht in Deutschland, in Das Recht vor den Herausforderungen neuer Technologien, yay. Kazushige Asada, 2006, Tübingen, s. 41 vd.

(35) Rainer Heggelsman, Reinhard Merkel, yay. Zur Debatte über Euthanasie, 1991, Frankfurt; Peter Singer, Praktische Ethik, Stuttgart, 1994.

(36) Düwell, age, s. 249.

(37) Düwell, age.

(38) Abraham Edel, Elizabeth Flower, Critique of applied Ethics. Reflections and Recommendations. Philadelphia, 1994'e atfen Düwell age.

atif bir amacın gerçekleşmesi için araç olan fiillerin değil de, bizzatıhi iyi olan fiillerin icra edilmesini buyurur.

Genel olarak biyoetik tartışmalarda insan onuru ve insan onurunun Kantçı temellendirmesi önemli bir rol oynar.

Bu bağlamda Kant'ı biraz daha yakından inceleyelim; İnsan onuru kavramını klasik tanımını 1785 tarihli "Ahlakın Metafizikinin Temelleri" ve 1797 tarihli "Ahlakın Metafizigi" adlı kitaplarda bulabilmekteyiz. Kant onuru insanın akıllı olmaya zorunlu kılınmasıyla, kendi kaderini belirlemedeki soyut yeteneğiyle temellendirmektedir. "Kendi kendini belirleyici olma, otonomi insanın ve her akıllı doğanın onurunun sebebidir". İnsan onuru tek tek bireylerin vücutsal veya zihni, manevi özelliğinden bağımsızdır. Onur kişisel başarıdan, kişiliğin ortaya çıkışındaki başarısızlıktan veya başarıdan bağımsızdır. Bu empirik olmayan temellendirmeye göre onur kazanılmaz, sahiplenilmez. Onur herhangi bir karşılık ödenmeksizin insana verilir veya sonuza kadar insana aittir. Kişilik ise buna karşılık empirik bir ifa olarak özgürlükten kaynaklanır.⁽⁴⁴⁾

Kant'a göre akıllılık, empirik bir-biriyle değiş dokuşu kabil olaylar konusundaki cylemimizin üstündedir. Akıllılık bizi koşulların oyuncuğu olmaktan kurtarır. Akıl genelliliği de güvence altına alır. Genellik aracılığıyla, ve genellikten insan onurunun evrensel ve sonsuza dek geçerli olma iddiası ve talebi doğar, ve genellik yasalarda ifadesini bulur, ifade edilir. Bu aydınlanmacı konseptte göre bireyin süje olma özeliği esas olarak genel akla katılımında yatar.

Kant "değer" ve "onur" arasında ayrım yapar. Kant'ın döneminde ortaya çıkan milli ekonomi anlayışının temsilcisi ekonomist ve ahlak felsefecisi Adam Smith değer ve fiyat kavramına öncelik veriyordu. Fakat bu kavramlar havada kalıyordu. Kant'a göre değerler karşılıklı olarak uygunluklarına göre belirlenebilirdi. Bu değerlerin değiş tokuşunda değerlere bir piyasa fiyatı, örneğin "beceriklilik ve çalışkanlık" biçilebilirdi. Fakat mutlak, karşılaştırılması mümkün olmayan veya içsel olan değer, hiç bir değerle değiş tokuşa sunulması olanaksızdır. Tartışması yapılarak müdahale edilemeyecek, yerine uygun olanı konulmayacak, kayıtsız şartsız değere sahip dünyada bir tek şey vardır; ahlaki kimlikle, pratik-aklı kişisel sorumluluk ve bizzat kendinin belirlediği yaşam tarzı imkanıyla donatılmış insana.

Kant'a göre amaçların imparatorluğunda herşeyin bir fiyatı vardır. Fiyat olan herşeyin yerine bir başkası konabilir, ikame edilebilir, uygun görülebilir, yerine ikamesi olmayan, başkası konulmayacak tek şey, her türlü fiyatın üstünde olan tek şey onurdur. İnsanın genel insani eğilimleriyle ve ihtiyaçlarıyla ilgili şeylerin bir piyasa fiyatı bulunmaktadır. Fakat bizzatıhi amacı olabilecek şey, sadece bir relatif değeri olmayan, yani bir fiyatı olmayan, ama içsel değeri olan, onurdur. Her akla sahip varlık bizzatıhi amaç olarak varolmaktadır.(.....) Fakat insan bir eşya değildir, bu nedenle sadece araç olarak kullanılacak bir varlık olamaz.(....) Buna göre insan değiş tokuşu olmayan, tek varlıktır. Bir eşyanın karşısı olarak değer, yani piyasa değeri taşımaz., fiyatı olmaz, onuru vardır. İnsan kendi

değerine sahiptir. İnsan alet haline getirilemez, ve diğerleri için kullanılamaz.⁽⁴⁵⁾

Onurun başka şeylerle karşılaştırılmayacak, başka bir şekilde yerine yedeği olmayacak en yüksek değer olması, insanı insan yapacak ve böyle bir belirleme, onurun en tepede yer alması bütün katılımcıların zorunlu tanımalarına, kabbullerine borçludur. Bu konuda kanıtlar "metafizik" de bulunmakta ve buna göre "bir insan (...) hukuken kendisine, kendisinin onuruna saygı gösterilmesi talebine sahiptir. Herkes insanın genel düşüncesi dolayısıyla, "insanlığın onurunu her bir insanda tanımaya zorunludur".⁽⁴⁶⁾

Kant evrensel prensiplere yönelik etik anlayışını insanın otonomisinde temellendirmektedir. İnsanın akıl ve özgürlük niteliği otonomiye sahip olmasını sağlar. Buna göre insan otonomi nedeniyle, kendi kendinin amacı olma imkanına sahiptir. Bunun dışında otonomi insanı prensip olarak, kendisinin kendisi için yasa olarak koyabileceği ahlaki ilkelere hareket etmesi imkanını sağlar. İnsanın temel iki niteliği kendi kendinin amacı olması ve ahlakilik Kant'ın temel aldığı kişi kavramını belirler.

Kant her bir insanın otonomisinin bilinmesinden, sonuç olarak insan aklından her bir insana karşı, herkese karşı saygı temel emrini çıkartmaktadır. Bu temel emir kategorik emperatif olarak çok tanınan bir ifadeyle şu şekilde formüle edilmiştir: "Öyle hareket et ki, iradenin temel ilkesi her zaman bir genel yasa koyucunun prensibi olarak geçerli olsun."⁽⁴⁷⁾ "Öyle hareket et ki, sen insanlığı hem kendi şahsında, hem de bir diğer insanın şahsında her zaman aynı zaman-

da amaç olarak, ama hiç bir şekilde kesin olarak araç olarak ihtiyaç duyma."⁽⁴⁸⁾

Kant'ın deontolojik etiğinin insan embriyosunun ahlaki statüsü sorunda nasıl bir katkıda bulunacağı konusu, insanın bir canlı varlık olarak henüz akıl ve otonomiye sahip olmadığı bir aşamada kategorik emperatif kapsamına girip girmediğine bağlıdır. Kant'ın kendisinin insan ve kişi ayrımını onayladığı tartışmalıdır. Burada ortaya çıkan uygunluk teorisi (Äquivalenztheorie) özellikle Kant'ın ortaya attığı insanın akıl ve ahlakiliği barındıran bir nitelik taşıdığına, insanın içinde olduğuna dayanır. Akıl ve ahlakiliği barındırması niteliğinden sadece bir türe ait olma nedeniyle naturalist bir çıkarım sonucu ahlaki bir hak sonucuna varmamak için, böyle bir içinde barındırmanın ahlaki öneminin temellendirilmesi gerekir. Bu da potensiyel olma argümanının ve potensiyel olma argümanı ile aynı anlamda bulunan süreklilik ve ayniyet argümanının gücüne bağlıdır.

Burada embriyonun statüsü konusunda, hangi özelliklerin ve yeteneklerin insanın kişi oluşunu belirleyici olduğu araştırılmaz, bunun yerine, üzerinde tartışılmayan varsayımdan hareket edilir, yani, her halükarda yetişkin insan normal koşullarda sözü edilen özelliklerin ve yeteneklerin taşıyıcısıdır ve böylece yaşam hakkı mevcuttur. Embriyonun ahlaken önem taşıyan özelliklerin potansiyel taşıyıcısı olarak görüldüğünde ve potansiyellik embriyona insanlık onuru ve yaşama hakkı tanımaya yeterli olursa, statü sorunu kişi konusundaki tartışmadan

(45) Kant, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, 1785, yay. Von Weischedel, Wiesbaden, s. 68; vgl. Vitzthum, age, s. 49.

(50) Vitzthum, age, s. 50.

(51) Kant, *Kritik der Praktischen Vernunft*, s. 429.

(52) Kant, *Grundlegung*, s. 68.

bağımsız bir biçimde çözülmüş olur. Potansiyellik konusundaki tartışma ve bunun ahlaki öncmi potensiyellik argümanının yanında devamlılık ve ayniyet argümanını da kapsar.⁵³ Devamlılık argümanı insan yaşamının süreç biçimindeki ilerlemesine dayanır ve embriyodan doğum üzerinden yetişkin olma sürecindeki bu gelişmede, ilerleme içerisinde ahlaki değerlendirmeleri haklı kılacak gelişme aşamalarını önemli zaman dilimleri ve içeriksel dilimler bulunmadığını içerir.

Ayniyet argümanı insan embriyonu ile yetişkin insanın aynı olduğundan hareket eder ve bu ayniyetten embriyona ahlaki olarak eşit davranma yükümlülüğüne varılır.⁵⁴

Biyotik tartışmalarında etik teorilerin, anlayışların nasıl bir pratik öneme sahip olduğunun canlı bir göstergesi olarak Alman Federal Meclisinde Kök Hücre Yasasında değişiklik yapmak için 2008 yılı içerisinde verilen yasa değişikliklerinin görüşülmesine bakmak yeterlidir. Alman Kök Hücre Yasası çok uzun ve detaylı tartışmalar sonucu 01.07.2001 tarihinde yürürlüğe girdi ve bu yasaya göre ancak 01.01.2002 tarihinden önce Almanya dışında üretilmiş kök kültürleri Almanya'ya izin alma gibi belirli koşullar altında ithal edilebilir.⁵⁵ Bilindiği gibi Almanya embriyon araştırma konusunda araştırma taraftarlarınca, İngiltere ve İspanya ile karşılaştırıldığında son derece katı olarak adlandırılan bir yasaya sahiptir. Bu yasayla araştırma amaçlı embriyon üretimi, embriyonlar üzerinde araştırma ve kök hücre kültürleri üretimi yasaklanmıştır ve bu yasalar cezai

yaptırımlarla korunmaktadır. Kök hücre üretimi üzerinde çalışma istisnalar dışında yasaklanmaktadır. Yasa değişikliklerindeki en önemli amaç, 01.01.2002 tarihini bir kereye mahsus olarak üzere 01.05.2007 tarihi olarak değiştirmek, yani daha genç embriyonların Almanya'ya ithalini sağlamak ve Alman bilim adamlarının yurtdışı bağlantılı araştırmalardaki fillerini suç kapsamından çıkartmaktır. Yasa tasarıları 11 Nisan 2008 günü ikinci kez oylanmış ve yasa değişikliği değişiklik isteyenlerin amaçları doğrultusunda kabul edilmiş ve Federal Meclis'ten geçmiştir.

Meclis görüşmelerinde Kantçı etik teorilerin, anlayışların etkisindeki milletvekilleri insan embriyosunun kök hücrelerden kullanılması konusunun yasaklanması veya mevcut yasal durumun korunmasını savunurken, faydacı etik teorilerinin etkisindeki, utilitarist anlayışlardaki milletvekilleri insan embriyosunun kök hücre araştırmalarında kullanılması taraftarlığıyla kendini göstermektedir.

V. KÖK HÜCRE ALINMASI VE KULLANILMASININ YASAKLANMASI ÖNERİSİ

Federal Mecliste yani kök hücrelerin alınması ve kullanılmasının (yaratılmasının) yasaklanması taraftarlarından, Hristiyan Demokratlardan Hubert Huppe kök hücrelerle çalışmanın, bunlarla deney yapmanın insan hayatının araştırma amaçları için feda edilmesi anlamına geleceğini ifade etmektedir.⁵⁶ İnsan embriyonlarıyla yapılacak deneyler embriyonal kök

hücrelerin yaratılması insan hücrelerinin öldürülmesini zorunlu kılmaktadır. İnsan embriyonu canlı olmasaydı, embriyon hiç bir zaman kök hücre kazanımı için öldürülecek aşama olan blastozyena dönüşmezdi. Bu nedenle Alman Embriyon Koruma Yasası çıkartılmıştır. Burada söz konusu olan bireysel insani yaşamdır. Embriyonun hangi kalıtım bilgilerini taşıdığı bellidir, hatta bunların cinsiyeti kayıt altına alınmaktadır. Daha Ocak 2008 ayında Almanya'ya ithalatına izin verilen kök hücre serilerinde bir kök hücre serisinin erkek embriyondan, diğer bir kök hücre serisinin dişi embriyondan hasıl olduğu teşhis edilmiştir. Bunların herhangi bir hücre yığını (Zellhaufen) olduğu üretimden arta kalan çöp değerinde olduğu iddia edilemez. Söz konusu olan insan yaşamıdır. Bu insanların arta kalan insanlar olması durumu değiştirmez. Sorun birinin arta kalan olması ve bu nedenle onun insan onurunun çiğnenip çiğnenmemesi sorunudur. Bu insanın nasıl ortaya çıktığı da önemli değildir. Önemli olan insanın ortaya çıkmış olmasıdır. Herhangi biri insansa, o tam olarak insan onuruna sahiptir. Bu anayasal bir temel ilkedir. Federal Anayasa Mahkeme kararlarında da bu anlamda herhangi biri insansa, o tam olarak insan onuruna sahiptir. Bu anayasal bir temel ilkedir. Federal Anayasa Mahkeme kararlarında da bu anlayış net bir şekilde yansımıştır: İnsani yaşamın varlığı onun için insan onurunun kabulü bakımından yeterlidir.

Huppe konuşmasında Federal Meclisteki doku yasası tartışmalarına değinerek rıza beyanında bulunamayacak olanlara müdahalenin mümkün olmamasının Federal Meclis çoğunluğunun görüşü olduğunu belirtmiştir. "Alzheimer hastalarıyla veya zihinsel özürlüler ile ilaç deneyleri yapılabilir,

belki alzheimer hastaları için ilaçların geliştirilmesi mümkün olabileceğini herkes tasavvur edebilir. Bunlar yanılmamaktadır, çünkü birey, sistemimiz içerisinde odak noktasıdır ve ilgili kişinin kendi rızasını açıklayamacağı hiç bir deney arzu edilemez. Aksi takdirde insan onuru çiğnenmiş olur. Federal Anayasa'nın 1.md.de insan onurunun dokunulmazlığının, 2. md.de yaşam hakkının, daha sonra 5. md.de araştırma özgürlüğünün yeralması tesadüf değildir."

Huppe kök hücre yasasında değişiklik taraftarlarının tedavi amacını gerekçe göstermelerini eleştirerek, tıpta son on yılda kök hücre araştırmalarıyla hiç bir tedavi başarısının sağlanmadığını, zaten bütün araştırmaların da erişkin kök hücrelerle göbek bağıyla yapıldığını, A.B.D'de 1700 araştırmanın kayıtlara geçtiğini belirtmektedir.

Huppe tayin edici günün (Stichtag) kaldırılmasının bir ilkedен vazgeçme, barajın, bir setin yıkılması (Dammbruch) anlamına geleceğini vurgulamaktadır. Barajın yıkılmasından sonra, kapının tamamen açılması, yeni tartışmaların başlaması, gen teknolojisi taraftarlarına yeni fırsatlar sağlayacağı, bütün yasaların kalkacağı, tabuların yıkılacağı endişesini dile getirmektedir.

Yeşiller / Birlik 90 grup eş başkanı Fritz Kuhn konuşmasına embriyon tanımı ile başlamış, ve embriyonu gelecekteki ebeveynlerin gelecekteki çocukları olarak tanımlamıştır. "Bu nedenle embriyo hücre malzemesi ve ham madde olarak görülemez." Kuhn Jürgen Habermas'ı referans alarak, onun biyotik konusunda kişi öncesi hayatın alet haline getirilmesinin insan türüne ait olmamızdan gelen doğallığı, normallığı ortadan kaldırma tehlikesine dikkat çek-

(53) Gounalakis, age. s. 30 vd.

(54) Gounalakis, age. s. 32.

(55) Yasanın orijinal adı: Gesetz zur Sicherstellung des Embryonenschutzes im Zusammenhang mit Einfuhr und Verwendung menschlicher embryonaler Stammzellen (Stammzellgesetz), BGBl. 2002, s. 1202

(56) Federal Meclis Tutanakları, 142. oturum, s. 14893 vd.

mektedir.⁵⁷ Habermas'a göre ortak kültürümüzdeki insan anlayışının ortadan kaldırılması tehlikesi söz konusudur. "Embriyodan tedavi için ham madde yapacak bir anlayışın kapısını açmak çok tehlikeli bir sorundur. Kuhn doğal bilimlerin amaç – araç ilişkisinin hakim olduğu, bir dünyada yaşıyoruz, ama aynı zamanda etiğin ahlaki dünyasında yaşıyoruz" demektedir.⁵⁸ Etik çok uzun zamandır, David Hume'dan beri bir temel ilke yer alır: Naturalist hatah sonuca varmamalıdır. Etik tartışmalarında olandan olması gerekene varmaya izin verilemez. Şöyle bir sonuç örneğin yanlıştır "füliyatla haksızlıklar olduğu için, haksızlığı kabul edebiliriz. "Bu naturalist yanlı sonuç çıkarımdır (Naturalistischer Fehlschluss). Bu aynı zamanda kök hücre araştırmalarıyla bir gün tedavisi olanaksız hastalıkları iyileştireceğiz biçimindeki bir öngörülen olandır (Sein). Bu da bir ümitdir veya bir boş sözvermedir. Buradan bugün ne yapmamız gerektiği çıkarımına varılmamalıdır. Böyle çıkarımlar yaptığımız takdirde, sistematik olarak bütün etik, ahlaki tartışmalara son vermiş oluruz. Bundan sonra artık ortada hiç bir şey kalmaz. Hepimizde var olan, içimizde bulunan onu veya bunu yapmak imkanı karşısında, ahlaken kendimizi onu veya bunu yapmamayı mecbur etmemeliyiz. Mecbur etmediğimizde etik ortadan kalkar ve sistematik olarak nedensellik ve ahlaki sorumluluk arasındaki gerilim terkedilir. Nedensellik ve ahlaki sorumluluk iki ayrı dünyadır. Bu iki dünya arasındaki gerilimin terkedilmesi etiğin gerektiği gibi uygulanmaması anlamına gelir. Bu nedenle şu

tür bir argümana karşı dikkatli olmalıyız: "yabancı ülkelerde bu yapılıyor, bütün ümitler buna bağlı, bu nedenle biz de yapmalıyız". Bu mantığın zorunlu sonucu etik temel sorunlar karşısında teslimiyettir. Kant'ın deyişiyle: Ne yapmamıza izin verilebilir? Bu soruya cevap insanın kendi aklıyla verilir ve diğerlerinin ne yaptığına gönderme yapılarak verilmez.

Fritz Kuhn'un açıklamalarını Kantçı ahlak anlayışının bir ürünü olarak görmekteyiz. Burada Fritz Kuhn'un da gönderme yaptığı İngiliz Filozof David Hume'un dahiyane bir biçimde formüle ettiği kurala dikkat çekmek istiyoruz: "There is no way from is to ought" Varolandan mantiki olarak zorunlu bir biçimde bunun olması gereken olduğu sonucuna varılamaz. Yukarıda ifade edildiği gibi bu olandan olması gerekene varan geçerliliği olmayan yanlı bir naturalist çıkarımdır. Bu temel ilke bilim adamları için büyük önem taşır. Olandan olması gerekenin çıkarımı hatası bilim adamlarınca, hukukçularca da yapılmaktadır. Normlar, hukuk normları bir şeylerin olması gerektiğini veya olması gerektiğini ifade eden önermelerdir. Olanı konu olan betimleyici, deskriptiv ifadelerden hukuk normları böylece ayrılmaktadır. Betimleyici ifade olguları, olanı betimler. Olana ve olması gerekene ilişkin düalist ayrım temel bir ayrımdır.⁵⁹

Kantçı ahlakın bir diğer örneği olarak hristiyan birlik partilerinin grup başkanı Volker Kauder'in konuşmasını gösterebiliriz. Kauder Avrupa'da iki büyük geleneğin hüküm sürdüğünü, birinci geleneğin araştırma geleneği

olduğunu, bu gelenekle özellikle doğa bilimlerinde inanılmaz şeylerin, başarıların gerçekleştirildiğini ve araştırmaların A.B.'de ve Almanya'da teşvik edilmesinin devam edeceğini, ikinci geleneğin aydınlanma geleneği olduğunu belirtmektedir. Aydınlanmayla insanın doğa bilimlerinin dünyadaki bir ürünü olmadığını, tam tersine bir manevi varlık olduğunun bilincine varıldığını ifade etmektedir. İnsanlar hep fiillerinin sınırlarının var olup olmadığını sorgulamışlardır veya şunu sormuşlardır; insana yapabileceği her şeyi gerçekten yapmaya izin verilebilir mi? Kauder'e göre insanın insan olma niteliği, insanın sadece araştırma ve yeniliğe, ilerlemeye bakmadığı, eyleminin hangi sonucu doğurduğu sorusunu sormasında yatar. Aydınlanma bize insanın yapabileceği her şeyi yapmasına izin verilemeyeceğini göstermektedir. Kauder'e göre dün olduğu gibi bugün de insanın obje olmasına izin verilmeyeceği, bir araç olarak kullanılmayacağı, hristiyan inancıyla insanın yeryüzünde tanrının yansması, sureti olarak görülmesi gerektiği, bu nedenle insan onurunun dokunulamaz olduğu tartışmasıdır.⁶⁰

Gerçekten de Alman Anayasasının hazırlık çalışmalarında insan onuru iki biçimde temellendirilmiştir. Birincisi Kauder'in de temellendirdiği gibi hristiyan dini yaklaşımıyla insanın tanrının sureti olması, ikincisi aydınlanmacı Kantçı temellendirme.⁶¹

Kauder buradan biyoetik tartışmalarında tayin edici bir rol oynayan soruyu sormakta, insan yaşamının ne zaman başladığı sorusunu yöneltmektedir. Kauder bu sorunun cevabına göre, kök hücrelerle neyin yapılabileceğine neyin

yapılamayacağına karar verileceğini belirtmektedir. İnsan yaşamının ne zaman başladığı konusunda farklı fikirler bulunduğundan, bunun tartışmasının Federal Meclisin aktüel oturumunda da yapıldığını belirtmektedir. Her tartışmanın kendi vicdanına göre sorumlu bir biçimde kendi görüşü olduğunu belirten Kauder, insan yaşamının ne zaman başladığının bir tanım problemi olduğunu belirtmektedir. Bu tanım çeşitli kültürlerde ve dinlerde farklılık arzettiğini belirten Kauder kendisine uygun bir tanım bulmakta ve bunu şu şekilde gerekçelendirmektedir. İnsan yaşamının ne zaman başladığı konusunda yüzde yüz emin olmadığı için, Kauder insan onuruna duyduğu saygı ve tanrının yansması anlayışına duyduğu saygı nedeniyle yaşamın başlangıcı olarak mümkün olan en erken anı esas almakta, en geç anı reddetmektedir. Buna göre yumurta hücresi ve sperm hücresinin birleşmesiyle yeni bir şey ortaya çıkmaktadır. Hayatın başlangıcı da bu yeni şeyle bağlıdır ve bu yeni şey hayatla devam etmektedir. Kauder'e göre temel sorun ithalata izin tarihi için yasayla belirlenmiş belirli bir günü, yani 01.01.2002 tarihini yeni bir tarihle değiştirmek değildir. Temel sorun embriyona ne zaman insan yaşamı niteliği tanınacağı sorunudur. Embriyona insani yaşam özelliği tanıdıktan sonra, embriyon üzerinde, araştırma ister embriyon üçüncü dünyadan gelsin isterse başka bir ülkeden gelsin yasaklanır. Kauder'e göre insan yaşamının başlangıcı geriye dönülemeyecek bir biçimde yumurta ve sperm hücresinin kaynaşması ile başladığına göre, embriyon üzerinde araştırma yapılamaz. Embriyonun hayatın başlangıcı olmadığını, insan yaşamının daha geç başladığını söylene-

(57) Habermas'ın biyoetik konusundaki görüşleri için, J. Habermas, *Die Zukunft der menschlichen Natur*, Frankfurt, 1991

(58) agy, s. 14909

(59) Jochen Stegler, *Rechtsphilosophie*, 2003, s.13 vd; naturalist yanlı çıkarım için Eric Hilgendorf, *Irrwege des Biologismus, Zivil- und Wirtschaftsrecht im Europäischen und Globalen Kontext*, FS- für Norbert Horn, 1131, 1145

(59) Federal Meclis Tutanakları agy, s. 14906

(60) Krs. Günther Düring, *Der Grundgesetzschutz der Menschenwürde*, AöR, 1956, s. 107

mez. Zaten sadece en erken an görüşü, insan yaşamını korumaya hizmet eder.

VI. TELEOLOJİK ETİK TEORİLERİ

1. Utilitarizm

Teleolojik etik teorilerinde, deontolojik etikden farklı olarak ağırlık fiilin sonuçlarına verilir.⁶¹ Yunanca sözcük "telos"un anlamı yerine getirme, amaç veya hedeftir. Teleolojik etik temellendirilmelerinde, belirli amaçlara veya hedeflere yönelme önem taşır. Bu amaçlarda ve hedeflerde fiillerin belirli bir hedefe ulaşmaya çalıştıkları, bu hedefin geniş bir anlamda iyi olduğu öngörülür.⁶² Bu hedefin içeriği farklı teorilere göre farklı bir biçimde cevaplandırılır.

Teleolojik etik teorileri normatif ifadelerle karşılık valuatatif ifadelerle önem verir. Değerler ve iyilik, teleolojik teoriler için ilk planda gelir. Bu değerlerin gerçekleşmesini önlediği veya teşvik ettiği sürece ve ölçüde insan eylemleri önem kazanır. Bu eylemleri Frankena'ya göre şu şekilde ifade edebiliriz: Bir eylem sadece, ve sadece bu fiil veya fiili kapsayan, öngören kural, kötüye karşı büyük ölçüde iyinin ağır basmasına yol açarsa, tahminen yol açacak ise, veya yol açmalı ise ve bu fiil bütün bunları bir alternatifinden daha da iyi üstleniyorsa, bu fiil yerine getirilmedir.⁶³

Teleojik etik anlayışları içerisinde, onto-teleolojik ve konsequalist-sonuçsalcılık (konsequentialistisch-teleologisch) ayrımı yapılmaktadır.

Klasik biçimiyle Aristo tarafından temsil edilen onto-teleolojik anlayışta, erişilmesine çalışılan iyi büyük ölçüde insanın insan olarak doğasında bulunur. İnsanın doğal niteliğine uygun olarak hareket etmesi ve yaşaması teşvik edilir. Böylece insanın türüne uygun yetenekler en iyi şekilde mükemmeleşir.

Konseualist deontolojik yaklaşımlarda buna karşılık nihai olarak, herşeyden önce insanın varoluşundan amaçlılığından, gayeye bağlılığından yola çıkılmaz. Ulaşılması hedeflenen hedef eylemi yerine getiren sujenin dışındaki bir fayda aracılığıyla belirlenir. Bu yaklaşım antik çağda epiktür-cüler ve sonra da utilitarizm tarafından temsil edilmiştir.

Utilitarizm bir etik temeller grubu olarak Anglo-Sakson dünyasında doğmuş, gelişmiştir ve halen Anglo-Sakson dünyasında ve kısmen kıta Avrupasında hakim bir etik temellendirme kategorisi olarak önem taşımaktadır.⁶⁴ Klasik Utilitarizm teleolojizm, fayda (utility), hedonizm, ve sosyal prensiplere dayanır.⁶⁵ Bu etik temellendirmenin klasik formülünde Jeremy Bentham'dan yola çıkarak söz konusu olan, en fazla insanın en yüksek seviyede mutluluğunun, faydanın sağlanmasıdır (Glücks-und Nutzungs-maximierung). Utilitarist ahlakda emirler ve yasaklar sonuçlarına bağlı kalınarak değerlendirilir. Utilitarizmin karşıtları, bir eylemin muhtemel utilitarist hesabının temellendirici nitelik taşımasını eleştirmektedirler. Etik kararların tayin edici olduğu problemlerde böyle bir hesabın yetersiz olduğu itirazı yapılmak-

tadır. Eylemimizin muhtemel sonuçları hakkındaki bilgimizin büyük ölçüdeki yetersizliği nedeniyle eylemin sonuçlarından bağlayıcı etik kurallar çıkarılamaz. Bu sonuçların ortaya çıktığı öyle fiiler, öyle olaylar olabilir ki, bu fiileri ve olaylardaki bazı şeyler kendimize ve türdeşlerimize saygı nedeniyle yasaklıdır, yapmamız gereklidir. Fakat bunları bir başkası tamamen zararsız görebilir. En fazla insanın en büyük mutluluğu burada hiç bir rol oynamaz. Vicdan utilitarizm mülahazalarına bağlanmaz.

Tartışmalarda klasik utilitarizmin biyoetik konusunda uygulamasının olmadığı, olamayacağı ifade edilmektedir ve şu tez dile getirilmektedir: "Utilitarizm biyoetiğe klasik anlamında uygulanmaya kalksa, bir insanın organlarını alma ve organ nakli için öldürmenin serbest olması sonucuna varırız, çünkü çok sayıda organ naklini bekleyen hastalara sağlanacak fayda, tek bir şeye verilecek zarardan büyük olmaktadır." Bu da absurd bir sonuçtur. Faydacılığın biyoetik alanında işlerlik gösterebilmesi için, genel geçerli, tartışmasız geçerli herkesin kabul edeceği, mesela yaşama hakkı gibi temel prensipler kabul edilmelidir. Bu genel kabul gören hukuk etiği prensiplerinin dünya görüşü bakımından temel farklılık gösteren kişi anlayışları için, kimin için ve ne zamandan başlayarak yerine getirmektedir sorusu çok tartışmalı bir konudur. Sorunların çok hayati olmaması halinde zararın ve faydanın karşılıklı tartılması, dengelenmesi vasıtasıyla karar verilebilir. Utilitarist ahlaka göre fazla sayıdaki, artık embriyonun kök hücre üretiminde kullanılmasının serbest bırakılması, potansiyel hasta kök hücre alıcılarının

yararı nedeniyle izin verilebilir. Hristiyan Demokrat politikacı Hintze buzdolabında cam tüpde korunan embriyon örnekleriyle bir alzheimer hastası ve kanserli birini karşılaştırdığında, embriyonun pek de insan onuruna uygun bir biçimde korunmadığını, buna karşılık ağır hastanın iyileşmesinin daha onurlu bir iş olacağını, insan onurunun hastanın iyileşme hakkını da kapsadığını belirtmekte, bu nedenle kök hücre çalışmalarına izin verilmesi sonucuna varmaktadır.⁶⁶

Utilitarizm felsefi eleştirisinde sıkça Kant'a dayanılır. Kant moral yargıların ihtimal dahilindeki fayda tahminleri üzerine temellendirilmesini yanlış bulmaktadır. Kant da eylemimizin sonucu konusunda düşünmeyi, kafa yormayı reddetmez. Her ciddi hareket eden kişi neticeye ulaşmayı ister, ve bu neticenin kendisine ait olmasını ister. Sonuç itibarıyla yanlışların da sorumluluğunu reddemez. Bu nedenle de Kant'da Kant tarafından kurulan zihniyet etiği ve daha sonraları utilitarizm tarafından sahip çıkılan sorumluluk etiği arasında önemli bir çelişki olmadığı söylenir.⁶⁷

Kant'ın görünüşteki katılığına ahlaki sorunlarda bağlayıcı kriterlere ihtiyaç duyduğumuz anlayışıyla temellendirildiği düşünülmektedir. Bireyin hayati sorunlarda açık seçik prensipleri olmalıdır. Bu prensipler olası sonuçlar konusundaki kesin olmayan bilgilere dayandırılmaz. Bu prensipler insanın amprik doğası üzerinde de kurulamaz, çünkü sadece olgulardan, bir kişinin ne yapması gerektiği sonucuna varılamaz.

Çok çeşitli mezheplerin ve dinlerin bulunması nedeniyle ilahi bir güce dayanma da doğru olmaz. Etikte bireyin bağımsızlığı merkezi bir öneme sahiptir.

(61) *Lexion der Ethik*, yay. Jean- Pierre Wills, C. Hübenhial, 2005, Paderborn, s. 398.

(62) Frankena, agy.

(63) Frankena, agy.

(64) Alexander Schlegel, *Die Identität der Person*, Freiburg, 2007, s. 31; krs. *Handbuch Ethik*, s. 95 vd.; *Lexion der Ethik*, s. 398.

(65) Schlegel, agy, s. 419.

(66) Federal Meclis Zabıtları, 142. oturum s. 14921 vd.

(67) Volker Gerhard, *Die Frucht der Freiheit, Die Zeit*, Nr. 49, 27 November 2003, s. 47

Bu yüzden ahlaki yargı sadece bir bireyin akli otonomisi üzerine temelendirilebilir.

Utilitarizme karşı ahlaksızlık suçlaması yaygındır. Utilitaristlik, utilitarizm taraftarlığı bir suçlama olarak ileri sürülmekte, utilitaristlerin sadece en fazla sayıda kişinin en büyük tatmini düşünen üstü örtülü, maskeli ekonomistler olduğu iddia edilmektedir. Bu suçlamalara karşı utilitarizm da her fiilinden sorumlu kişi gibi, sonuçları gözönünde tuttuklarını söylemektedir. Modern utilitarizm verilen kararlardan doğan acının günümüzde hissedilmesi konusunda büyük başarılar elde ettiğini iddia etmektedir. Modern utilitarizm burada sadece etkilenen insanları değil, hayvanları ve bitkileri de göz önünde tuttuğunu, böylece bütün bir yeryüzünün acı çeken bir varlık olarak değerlendirildiğini belirtmektedir.⁶⁸

2. Utilitarist Görüşlerin Kök Hücre Tartışmasına Yansıması

Liberal utilitarist ahlakın yansıması olarak Sosyal Demokrat milletvekili Thomas Opperman'ın görüşlerini gösterebiliriz. Opperman'da Kant'a, Kant'ın Saf Aklın Eleştirisi'ne gönderme yaparak kök hücre yasasındaki değişiklik zorunluluğunu gerekçelendirmektedir. Kant'ın neyi bilebilirim? ne yapmalıyım ve ne umut edebilirim sorularından yola çıkan Opperman kök hücre araştırmalarının bilgiyle bağlantılı olduğunu, bunun tedavi araştırması olmadığını, kök hücre araştırmalarıyla hücrelerin, hücre değişikliklerinin, insan yaşamının esas olarak fonksiyonlarını nasıl yerine getirdiğinin bulunmaya çalışıldığını, tedavi ve iyileştirme yöntemlerince ulaşmak için temel bilgilere

ihtiyaç olduğunu, temel araştırmaların çok zaman aldığını, bugün tedavi amaçlı kök hücre araştırma yapılmıyorsa veya ortada bir somut sonuç yoksa, bundan vazgeçmenin doğru olmadığını, bugün yararlandığımız tıbbi iyileştirme imkanlarından vazgeçmenin doğru olmadığını, bugün yararlandığımız tıbbi iyileştirme imkanlarıyla ilgili temel araştırmaların 50 yıl- 100 yıl öncesi yapıldığını, bugün bu tür araştırmaları engellenmesinin, gelecek kuşakların imkanlarının sınırlandırılması olacağını ifade etmektedir. Opperman kök hücre araştırmalarının temel konu araştırması olduğunu, temel konularda araştırmaların öncelikle bilginin genişlemesi, büyümesi, bunun da adım adım bilginin sınırlarının değişmesi anlamına geldiğini belirtmekte, tıptaki bugünün temel konular araştırmalarının, yarının, ve öbür günün hastalarına yardım edildiğini dile getirmektedir.⁶⁹

Utilitarist ahlak anlayışının net bir tezahürü olarak Alman Liberal Partisi'nin (FDP) Genel sekreteri Cornelia Pieper'in konuşmasını gösterebiliriz: Pieper'e göre kök hücre araştırmalarında tedavi etmenin öne çıkarılması gerekir. Pieper bilimsel araştırmaların niçin yapıldığı sorusunu sorduktan sonra, araştırmaların kendi kendine amacı olmadığını belirtmektedir. Pieper şu ifadeyi kullanmakta "biz insanlığın hizmetinde, insanların refahı için araştırma yapıyoruz". Pieper'e göre araştırmalar sayesinde bugün örnek vermek gerekirse, birçok kanser türüyle mücadele etmek mümkündür. Pieper bu temel araştırmaların başladığı dönemde de, sonuçlarının belli olmadığını, netice alınıp alınmayacağını bilinmediğini belirtmekte, bugün de bu durumun kök hücre araştırmaları için geçerli olduğunu

ifade etmektedir. Pieper mevcut kök hücre yasasının mevcut haliyle dahi temel bir hak olan araştırma özgürlüğüyle bağdaştığı konusunda şüpheleri olduğunu söylemektedir.

Pieper'in kullandığı, seçtiği sözcükler insanlığın hizmetinde olmak, insanlığın refahı gibi ifadeler klasik utilitarizmi anımsatmaktadır.⁷⁰

Hristiyan Demokrat Birlik partisinden Peter Hintze'ye göre bir hasta insanın iyileşmesi söz konusu olduğunda, bu kişinin önemi, gerçekten değer verilen ve bir insanın ortaya çıkabileceği biyolojik maddeden daha fazladır ve yeri daha önce gelir. Şüphesiz bu maddeyle saygılı bir biçimde ilgilenmek gerekir. Fakat Hintze açısından bir hasta insan, reproduksiyon tıbbının laboratuvarlarında çelik kablarda soğuk dondurucuda korunan döllenmiş bir yumurta hücresinden önce gelir. Kimse bu durumun insan onuruna uygun olup olmadığını sorgulamamaktadır. Bu ayrımı yapmama mikroskopta görülecek küçüklükteki döllenmiş yumurta hücreleri ile yardım edilebilecek hasta bir insanı aynı değerde görmek, terkedilmiş artık yumurta hücrelerini araştırma için hizmete sunma yerine, hasta insanın ölümünü göze almaktır.

Hintze'nin görüşlerinde menfaatin karşılaştırıldığını görmekteyiz. Hintze'ye göre tedavi amacı, yumurta hücrelerinin korunması değerine ağır basmaktadır. Hintze'nin Hristiyan Demokrat partinin Genel Sekreterliğini yapmış bir protestan papazı olduğunu düşünürsek, liberal, hatta utilitarizm ahlak anlayışının Federal Meclisin bütün

partilerinde temsil edildiğini tespit edebiliriz.⁷¹

3. Peter Singer, Preferenz Utilitarizmi

Peter Singer son 20 yılda bir çok etikçi için provakatif denilen tezleriyle, engelli kişiler, pre matur ölümleri, bebek ölümleri, gibi konulardaki tezleriyle biyoetik tartışmalarında dikkati çeken bir kişidir.⁷² Avusturyalı felsefeci preferenz (öncelikler) utilitarizmi teorisi üzerinde görüşlerini temellendirmektedir. Preferenz utilitarizmi klasik utilitarist konseptler gibi hazın en çoğa çıkarılmasını, acının en aza indirilmesini talep etmez, buna karşılık önceliklerin eşit bir biçimde, eşitce gözönünde tutulmasını savunur.⁷³ Bu önceliklerin ortaya çıkışı büyük ölçüde tabii isteği, zevk ve acıyla aynı bağlamda bulunmaktadır. Duygu yeteneği haz ve acı tecrübelerini içermektedir. Bu durum bütün duygu yeteneği olan yaratıklarda, oluşlarda ortak olarak vardır ve buradan öncelikler, tercihler, yani arzuyu, sevgiyi yaşamak, tecrübesini tatmayı, acıyı önlemek istemektir. Aynı eşit veya birbirine benzer bütün duygu yeteneği olan yaratıklar kalkül de eşit olarak değerlendirilecektir, örneğin bir insanın acısı ve bir hayvanın acısı değerlendirilecektir. Bazı insanların ve hayvanların iletişim sağlayamamaları, burada epistemolojik bir sorun yaratsa da, bu yaratıkların tercihleri, öncelikleri olmadığını göstermez.

Güncel utilitarizm tartışmalarında preferenz utilitarizmi, utilitarizmin en yaygın ve kabul gören verziyonudur.⁷⁴ Burada esas olarak çıkarılardan, ekonomi ağırlıklı tartışmalarda preferenzler söz

(68) Gerhardt, agy.

(69) Oppermann, 142. oturum, s. 14910.

(70) Pieper, 142. oturum, s. 14907.

(71) Hintze, 142. oturum, s. 14921.

(72) Singer hakkında A. Lohner, *Utilitarismus in der Bioethik, seine Voraussetzungen und Folgen am Beispiel der Anschauungen von Peter Singer*, yay. Gerhard Höher, Boloz Wojcick, Münster, 2002, s. 43 vd.

(73) Schelegel, age, s. 420 vd.

(74) *Handbuch der Ethik*, s. 101.

konusu yapılmaktadır. Bu çıkarların tartışılması, karşılıklı değerlendirilmesinde, bu çıkarların kimin çıkarları, olduğunun hiç bir önemi yoktur. Sadece ve sadece bir eylem ve başka bir eylemin taraftarı olan çıkarları göz önünde tutmak gerekir. Bu temel prensip, yani bütün katılımcıların çıkarlarını eşit biçimde gözönünde tutma, bütün katılımcılara uygulanacaktır. Bir yaratığın kimliğinin tek tek cepheleri, özellikleri (ırk, cinsiyet, zeka derecesi, mali durumu veya diğer yetenekler, özellikler) dikkate alınmaz, önemli olan bir yaratığın çıkarları olmasıdır.⁷⁵

Preferenz utiliterizmi fayda kavramını, fayda kavramının subjektif kendini iyi hissetme içersinde anlaşılabilmesi nedeniyle objektif bir biçimde tanımlamaya çalışmaktadır. Talih, kendini iyi hissetme, tatmin doğrudan doğruya ölçülebilecek ve kişiler arasında karşılaştırılmadığı gibi, sadece dış özelliklerden bu sonuçlara varılabilir.

Preferenz utilitarizmi ile utilitarizmin değer temeli önemli ölçüde değiştirmektedir. Bentham, Mill ve Sidgwick açısından hazzın en yüksek noktaya çıkması söz konusu iken, preferenz utilitarizmi açısından isteklerin ve çıkarların en yüksek ölçüde yerine getirilmesi önem taşır. Ahlakın amacı artık belirli subjektif durumların oluşturulması değil, belirli dünya durumlarının oluşmasını sağlamaktır.⁷⁶

Peter Singer teorisinde evrensel geçerlilik elementleri de bulunmaktadır. Singer'e göre bir eylem, sadece evrensel geçerlilik iddiası bulunması halinde ahlaken haklıdır, yani eylem sadece kendi menfaati açısından yönlendirilmiş

olmamalı, benim, senin üstüne çıkan evrensel bir yasaya, evrenselleştirilebilecek bir karara yönelmiş olmalıdır. İnsanın gözönüne alınmasının kabul edildiği kendi ihtiyaçları, ilgisi ve istekleri bulunmaktadır. Fakat insan toplumunda aynı şekilde ihtiyaçları olan diğer insanlarla beraber yaşamaktadır. Bu yüzden insanın eyleminin meşruiyeti, haklı kılınması çıkarlarla belirlenmeli ve bu çıkarların her akli selim insana uygun gelmesi gereklidir.⁷⁷

Singer İngilizcede 1975 yılında yayınlanan Animal Liberation kitabıyla hayvan hakları konusunda hayvanların ahlaki statüsü konusunda önemli tartışmaları başlatmıştır.⁷⁸ Tom Regan ile birlikte modern hayvan etiğinin kurucusu sayılır. Hayvanların özgürlüğünde de Singer insan türünün tercih edilmesinin kabul edilmesi nedeniyle doğan türçülük (spesifizm) fenomeni, hayvanların ayrımcılığa tabi tutulmasını veya sömürülmesini betimlemektedir. Singer'ın bu kitapdaki tezine göre, belirli bir türe ait olmanın, o türden yaratıkları öldürme, acı verme gibi ahlaki sorularda hiç bir önemi yoktur. Buradan Singer vejeteryanlığın modern toplumda tek doğru yaşam tarzı olduğu sonucuna varır. Kümeslerde hayvan üretimi büyük ölçüde reddedilmektedir. Serbest dolaşan kümes hayvanların yumurtalarının yenmesinde, ve kabuklu deniz ürünleri gibi (karides, jumbo karides, midye) az gelişmiş hayvanlarda, bu hayvanların acı duyma yeteneği konusunda kesin bilgiler olmadığı için, kararı bireylere bırakmaktadır. Singer aslında bu ürünlerin yenmemesi taraftardır.

Singer, Pratik Etik adlı çalışmasında preferenz utilitarizmini uygulama-

malı etiğin bir çok alanında incelemektedir.⁷⁹ Yukarıda açıklandığı gibi, aynı çıkarların karşılıklı değerlendirilmesi prensibi, eşitlik eşit işlem görmeyi temel almaz, çıkarların eşit olarak gözönünde tutulmasına dayanır. Singer için çıkarların göz önüne alınmaması için hiç bir ahlaki haklı çıkarma, meşru kılma, ahlaken uygun bulma söz konusu olamaz. Singer çıkarlar için acı ve mutluluk hissedebilme yeteneğini şart koştuğu için, hayvanlar da çıkarlara sahiptir, çünkü bu yeteneklere sahiptirler. Bu çıkarlar da karar vermede göz önünde tutulmalıdır. Singer insan türüne ait olmanın ahlaki açıdan bir önem taşımadığını belirtmektedir. İnsan türünün imtiyazlı işlem görmesini Singer türçülük olarak nitelendirir ve bunu ırkçılığa benzetir. Bu nedenle başka canlı varlıkların öldürülmesinin kötü, mahkum edilecek bir davranış olması onların türlerine değil, bilinç durumuna bağlıdır. Bir diğer canlının öldürülmesi, genel olarak o canlının yaşamaya devam isteği biçimindeki çıkarıyla bağdaşmaz ve bu nedenle haksızlıktır. Kendilerinin bilincinde olan, geçmişinin, yaşadığı anın, ve geleceğin bilincinde olan kişiler özel bir değere sahiptir.⁸⁰

Singer ebeveynlerin yetkili doktorla birlikte bebeğin tedavisi kabil olunan bir hastalığı bulunması halinde ölümlüne karar verebileceklerini tezini savunmaktadır, gerekçesi, bu bebeklerin hiç bir zaman hiç bir şekilde tatmine ulaşamayacakları, mutlu olamayacaklarıdır.⁸¹

4. Liberal Bireyci Etik Anlayışı

Liberal bireyci teoride biyoetik sorunları, o sorundan etkilenen bireyin pozitif ve negatif hakları arasında hangi hakkın

ağır bastığını incelemesi, tartışması yapılarak çözülmeye çalışılır. Liberal bireyci teoriden yola çıkarak da embriyon konusunda yaşamın pozitif korunması ve bu nedenle kök hücrelerin kullanımının sınırlandırılması sonucuna varılabilir.

VII. TELEOLOJİK VE DEONTOLOJİK ETİK AYRIMI YAPILMASINA KARŞI ELEŞTİRİ

Albert Keller gibi yazarlar bu ayrımın problemler yarattığını belirtmektedir.⁸² Gerçekten hayatta bir çok girişim, görüşle karşı karşıya kalmaktayız, bu görüşleri açıkça şu veya bu grup içinde tasnif etmek olanaksızdır.

Bir katı deontolojik etik için, sonuçlarından tamamen kopartılmış, bizihi kötü, ahlaksızca eylemler göstermek mümkün olmaktadır. Bu eylemleri dünya da batsa (fiat iustitia et perat mundus) her ne şart altında olursa olsun yapmamak gerekir. Bu konuda örnek olarak meşhur eylemler için masumların öldürülmesi ve Kant'a göre izin verilmeyecek yalan gösterilebilir. Eleştirenlere göre bu olaylarda petitio principii söz konusudur. Masum birinin öldürülmesini cinayet ve bunu da ahlaka aykırı fiil olarak tanımlamayla, fiili tabii bizihi kötü olarak nitelendirilebilir. Yalan da izin verilmeyen bir biçimde gerçeğin sahteciliğe sokulmasıdır.

Bir çok kötü olanak arasından sadece seçim yapmanın söz konusu olduğu etik ikilem durumlarında, belirli fiilleri herhalükarda ahlaken kötü olarak nitelene mümkün olamaz. Katı bir deontolojik etik açısından daha az kötünün seçimi mümkün değildir. Olamaz.

(75) Tönnies, age, s. 46 vd.

(76) Handbuch der Ethik, agy

(77) Scheffler, agy

(78) Almanca tercümesi "Die Befreiung der Tiere, 1996, Frankfurt"

(79) Peter Singer, Praktische Ethik, Stuttgart, 2. baskı, 1994.

(80) Singer, age, s.241, 243, 271.

(81) Singer, age., s. 271.

(82) Albert Keller, Philosophie der Freiheit, Graz, 1994.

Katı bir deontolojik argümanlar getiren etik pozisyonlar, girişimler için eleştiri noktası, bu pozisyonların etik olarak yapılması gerekenleri etik dışı amaçlara bağlamalarıdır. Böylece niçin bu amaçları takip etmeliyiz, peşinden gitmeliyiz sorusu cevaplanmamış kalmaktadır. Bir karşılaşırma böylece imkansız olmaktadır, çünkü neyin iyi, neyin daha iyi olduğu sorusu ancak, daha önce genel eylem prensipleri tanımlanmış ise açıklığa kavuşabilir. Bir çok teleolojik gerişimde eylem prensipleri zımnen şart konulmuştur. Örneğin klasik utilitarizmde, zevk, arzu kazanma ve neşesizliği önleme her türlü bakımdan sonuçları tahmin edebilmenin ana prensipleridir.

VIII. SONUÇ

Yukarıda görüldüğü gibi utilitaristler ve deontolojik etik teorileri, hatta diğer teoriler arasında tartışmalar-dan bir sonuç almak olanaksızdır, çünkü her iki akım da aynı anda farklı seviyelerde, düzeylerde tartışmayı sürdürmektedir. Ahlak düzeyinde utilitaristler ve diğerleri arasında neyin ahlaki neyin ahlaki olmadığı konusunda bir anlaşma sağlanamamaktadır. Utilitaristlerin, Singer de görüldüğü gibi hassas olmayan insani yaratıklarda, örneğin kürtağ bağlamında kürtağı olumlayan anlayışları, otonomi ve acının azaltılması konusundan çok farklıdır ve böylece hristiyan (ve müslüman) anlayışlarıyla çatışmaya girerler. Teoriler arasındaki tartışmada sıkça karşılaşılan durum hangi normların ve değerlerin tanınacağı, kabul göreceği değil, bu normlara ve değerlere hangi statünün tanınacağıdır. Yaşam, eşitlik, dağıtıcı adalet, fairness gibi değerler bir çok deontolojik teori açısından içten gelen (intrinsisch) değerler olarak kavranırken, utilitaristler

bu değerleri dışardan gelen, dayatılan, kendi içinden kaynaklanmayan (extrinsisch) nitelikde bulurlar.

Doğa konusunda, diğer konularda olduğu gibi utilitaristler geleceğe yöneliklerdir. Doğa konusunda acının azaltılması veya önlenmesinin gibi patho merkezli ölçütler, hassas hayvanların öldürülmesini, onlara acı vermeye göre daha kolay meşru kılmaktadır. Vejeteryan beslenme tarzı, hayvan kesiminden önce işkence sayılabilecek ölçüde büyük acılar içinde hayvanları tutma, bayıltmadan kesim, büyük ölçüde et üretimi için bitkisel yem sanayi ve otlakların, ormanların, kıscası doğal kaynakların heba edilmesi, bu doğal kaynakların açlıkla mücadelede kullanılması utilitaristlerin eleştirdiği, dile getirdiği konulardır. Mutlak hayvan öldürme yasağı bir çok utilitarist için çok gelişmiş hayvanlar açısından mesela orangutan, gibi maymunlar için geçerlidir, çünkü bu hayvanlar çok büyük bir ihtimale sadece kendilerinin bilinçlerinde değil, ayrıca yaşamlarının ve ölümlerinin bilincindedirler. Utilitaristlere göre hayvanlara acı vermek her halukarda problemli bir konu olup, bu ancak acı vermekle elde edilebilecek daha önemli faydalar ile caiz kılınabilir. Fakat utilitaristler hayvan deneyleriyle elde edilen, geliştirilen yeni bir ilacın pozitif etkilerini de savunmaktadır. Bu bağlamda utilitarist ahlak açısından günlük ahlak anlayışında verilen acı ve hoşgörülen, tolere edilen, izin verilen acı arasında değer farkı yapılmaz, böyle bir ayrım kabul görmez.

Utilitaristler için aktif eylem ve ihmal arasında önemli bir fark yoktur. Bu anlayış biyotıpta, tıp etiğinde bazen hakim anlayışla uyum, bazen de çatışma sonuçlarına götürür. Bir çok hukuk düzeni doktorun hastasına karşı negatif sorumluluğunu düzenlemiştir, negatif

sorumlulukta sadece aktif müdahalelerin sonuçları değil, ihmal edilen müdahalelerin sonuçları da doktora yüklenir. Utilitarist etiğin bu ayrımı ilgili bir zayıf noktası, aktif eylem ile ihmal arasındaki normatif farkı kabul etmemesidir; doktorların meslek etosunda ölüme aktif ve pasif yardım arasında fark yapılmaktadır. Geleneksel doktorluk meslek etosu, doktora ağır acılar çeken ve ölmek isteyen ölmesi çok yakın ölümcül bir hastaya ömrünü uzatıcı tedbirler alma konusunda kararı ona bırakır, hatta yaşamı uzatmamasını emreder. Aynı durumdaki bir hastanın isteği üzerine öldürülmesi (aktif ölüme yardım), hatta yardımcı olma meslek etosuna aykırıdır. Utilitaristler iki farklı durum arasındaki sınırı ortadan kaldırıp doktorun hastanın suizid, intiharına belirli koşullar altında, bu koşullar intiharın hem hastanın subjektif iradesine, hem de hastanın objektif olarak iyiliğine uymasındır, yardım etme hakkının bulunmasını talep etmektedir. Bir bütün olarak ölüme yardım ile utilitarist değerlendirmenin arkasında şu düşünce yatmaktadır; hem insani hem de hayvani hayatın hiç bir intrintik kendiliğenden, içten gelen) bir değeri yoktur, fakat extrintik, dışardan gelen değeri vardır. Yaşam değil, bir şeyleri yaşamak, görme geçirme utilitaristleri için extrintik değere haizdir. Bu nedenle yaşamın değeri önemli ölçüde iki önemli faktöre bağlıdır: Bu bir yandan hayatın bir bireye sağladığı yaşamın kalitesinde, yaşam kalitesinde, diğer yandan korku, insanlığın kaybı, insanlıktan çıkma, ölüm gibi hayatın korunmasının olası sınırlamalarının bireysel ve toplumsal yan etkilerine bağlıdır.

Değer pluralizminin olduğu bir yerde tek bir etik teorisinin geçerli olduğu söylenemez.⁸² Modern, çağdaş devletin laik niteliğini, dini topluluklara karşı nötr tutum olma zorunluluğunu dikkate almak gerekir.

Canlı bilimlerinde (life science) araştırmaların çoktandır ulusal düzeyi çok aştığı için biyo-etik alanında da düzenlemelerin uluslararası olması gerekir.

Uluslararası düzeyde biyoetik alanında düzenlemeler için konsensus sağlamak çok güçtür; farklı dinsel inanışlar, dünya görüşleri, ekonomik ve siyasi çıkarlar bunu zorlaştırmaktadır. Birakalım uluslararası düzenlemeleri milli düzeyde dahi düzenleme yapmak, pluralist bir toplumda oldukça güçtür. Birçok kez işaret edildiği gibi biyoetiğe damgasını vuran farklı değer yargıları, dinsel ve felsefi bakış açıları, devletin seküler olma zorunluluğu minimal konsensusa ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Toplumsal onayı olmayan bir yasal düzenlemenin de meşruiyeti, etkililiği sorunludur.⁸³

İnsan varlığının en temel cepheleri insan hayatının başlangıcı, ve bitimi, insan doğasına müdahale, bireylerin toplum için feda edilmesi önümüzdeki dönemlerde tartışma konusu olacaktır.

Biyoetik tartışmalarının daha uzun zaman gündemde kalacağını hiç şüphesiz söyleyebiliriz.

(82) Tıp etiğinde Kantçı deontolojik, utilitarist, diskur etikçi, Aristocu yönü ne olursa olsun hiç bir etik teorisinin egemen olamamasına ilişkin, Handbuch der Ethik, s. 275.

(83) Krs. Susanne Beck, Die Grenzen des Biostrafrechts, Mart, 2008 2. Yeditepe-Würzburg Üniversiteleri Karşılaşırılmalı Ceza Hukuku Sempozyumunda sunulan Tebliğ.